

יואל רפל

התפילה לשalom המדינה

כנרת, זמורה-ביתן – מוציאים לאור

2018

פרק 4

זהותו של מחבר התפילה לשלוּם המדינה

א. מי חיבר?

שתי הערות, מקדימה וסוגרת, נלוו לפרסום הראשון בעיתונות היומית של התפילה לשלוּם המדינה.¹ שהייתה היו במרוצת השנים לאבני יסוד בויכוח עדר וטוער בשאלת: מי הם מחבר התפילה? ההערות בעיתונים היומיים "הארץ" ו"הצופה" היו שונות מההערות שנלוו לפרסומים נוספים של התפילה באותו חודש אולול תש"ח (ספטמבר, 1948) בירחון "קול תורה",² ובתדריס מיוחד שהפייצה הרבנות הראשית לבתי הכנסת לקראת ראש השנה. משנת עודורה שאלת זהותו של מחבר התפילה, בעניין רכיבים התשובה לשאלת זו הייתה חשובה בהרבה מתוכן התפילה עצמה, עובדה שקיבלה ביטוי במספר הרב של אמרים שנכתבו בנושא.³

בהערה המקדימה, כפי שפורסמה בעיתונים "הארץ" ו"הצופה", נאמר:

הרבניים הראשיים לארץ-ישראל: ר' א. הרצוג ורב"ץ עוזיאל יסדו ותיקנו, בהסכמה חברי המועצה וראשי הרבניים של תל אביב, חיפה ופתח תקווה, את התפילה הזאת להיאמר בכל

שדרוקא שלטון זה או אחר יישאר במקום. התפילה לא נאמרה מותך פחד או לשם הבעת נאמנות לשולטן. היא נאמרת מפני שככל יהודי מרגיש אחראי ושותף בבניינו של עם ישראל בארץ ישראל. הרצון להתפלל והצורך לגבות טקסט ראוי, המתאים למציאות החדשיה, הם שהולידו את התפילה לשלוּם המדינה.

- מדוע נקבע כי התפילה נאמדת רק על ידי הש"ץ ולא על ידי אחד הגבאים או אחד המתפללים?
- מדוע "בשבות ובעמuds" ולא בכלל יום שקוראים בתורה (למשל, ימים שני וחמשי), כפי שכותב אבודהיהם על ברכה למלך?
- האם בתפוצות ישראל תפילה זו היא חלופה להנanton תשועה או תוספת לה?
- כיצד נאמרת התפילה – כאשר הקהיל עומד או יושב? ארון הקודש פתוח או סגור? ספר התורה ביד או ממר התפילה או לא?
- מתי בדוק אחרי קריות התורה – לפני "יקום פורקן" ומ"ש בירך" או אחורי?

נוסח שונה נוספת של ההערכה המקדימה פורסם בתדריס מיוחד של התפילה שהוצעיה הרבנות הראשית להפצה בתבי הכנסת (בחודש אלול, תש"ח), ופורסמה בצורה זהה ב"הציפה" שלושה שבועות לאחר מכן (ט בתשרי תש"ט; 12.10.1948):

תפילה לשлом מדינה ישראל להיאמר על ידי הרב או הש"ץ, בשבותות ובחגיגים, אחרי קראת התורה, יסודה ותיקנה רבותינו שבארץ ישראל, הרבנים הראשונים: הגראי' הלוי הרץוג והגרב"ץ עוזיאל שטי"א.

הדמיון בין ההודעות ניכר מאוד, אף שהשינוי נראה מיד. בשתי ההודעות בולט מאד חלקם של הרבנים הראשונים, הרץוג ועווזיאל, ש"יסדו ותיקנו" או "יסודה ותיקנה"; וחזרה השאלה: מה פירושו או משמעו של ביטוי זה?

ההנוסח השני נעלמו שני מרכיביםבולטים שמופיעים בנוסח הראשון. לא נזכרים מועצת הרבנות ורבני שלושת הערים, וכן הושמט המשפט: "בכל בתי הכנסת בארץ ובתפוצות".

בתבי הכנסת בארץ ובתפוצות על ידי הרב או הש"ץ, בשבותות ובמועדים אחרים קראת התורה.

בשורות קצרות אלו טמון מידע רב הן באשר לשאלת זהותו של מחבר התפילה, הן באשר לשאלת תוכפה ומעמדו ההלכתי, הן בשאלת מתי יש להתפלל אותה וכן מי ראוי שאמר אותה בקול הציבור. מתוך אותן שורות אנו למדים כי:

- מתקיני התפילה: הרבנים הראשונים – הרץוג ועווזיאל – "יסדו ותיקנו" תפילה חדשה המוכתרת בשם "תפילה לשлом ישראל".⁴
- המאשרים: חברי המועצה (מועצת הרבנות) ורבני הערים ת"א, חיפה ופתח תקווה נתנו את הסכמתם.
- התפילה נועדה להיאמר בכל בתי הכנסת.
- בארץ ובתפוצות.
- מתי? בשבותות ובחגיגים.
- אחורי קראת התורה.

ממידו זה עולות שאלות תוכניות והלכתיות כמו גם שאלות לשוניות ופרוצדורליות:

- מהמשמעות "יסדו ותיקנו" לתפילה חדשה? האם הניהו יסודות לתפילה או חיברו אותה?
- האם הסכמתם של חברי המועצה הייתה ל"יסדו ותיקנו" או לאמר התפילה?
- מדוע נזכרת הסכמתם של רבני ת"א, חיפה ופתח תקווה?
- מדוע דוקא עדדים אלה?
- האם וכייד אפשר להבטיח, שתתפילה תיאמר בכל בתי הכנסת?

הגדול בדבר זהות מחבר/מחברי התפילה. "הארץ", שערכו הוא המוביל של שי עגנון, מדווח – "מוסרים לנו", ואינו מדווח, מי מוסר ומה בדיק מסר. אי-אפשר אפוא לאמת את הידיעה עם מי שמסרה. עם מי בן אפשר לאמת את המידע? עם הרב הראשי הרצוג שמלל לא ברור אם מסר את המידע, ואם כן, האם עשה זאת באופן מפורש או אמר את דבריו כבדרכו אגב, או שהוא הזכיר זאת בתשובה לשאלת, האם לסופר שי עגנון יש חלק בניסוח התפילה. לסתת האזכור על ידי הרב הראשי, אין חשיבות. מחד גיסא – תוכן המשפט עmons מאד ואני מבהיר מה היה מידת השתתפותו ומעורבותו של הסופר עגנון בניסוח התפילה. עוד פחות ברור אם מעורבותו זו נעשתה על דעת שני הרבנים הראשיים, או רק אחד מהם – הרצוג. מאידך גיסא, את עצם שילובו או הרצונו לשיתופו של עגנון במלאת הכתיביה אפשר להבין על רקע גודלו כיוצר החשוב ביותר בשפה העברית בעת החדשה, שהיה גם שומר תורה ומצוות, וכי אין כמוהו במקורות היהדות ובסגנונות התפילה, ומישrab הרצוג הסתייע בו כמה שנים קודם לכן בחיבור נושא חדש לתפילה "אל מלא רחמים" לאחר השוואה.⁶

הדיות בעיתון "הצופה" על השתתפותו של שי עגנון במלאת ניסוח התפילה אכן מוסיף מידע, אך כד בברך מפחית מחשיבותו של היוצר הגדול. מוסף מידע כיון שמוט肯 המשפט עולה בבירור, שהשתתפותו זו הייתה על דעת הרב הראשי, הרצוג, בלבד. מפחית חשיבות כיון שנאמר במפורש שהסופר שי עגנון "אף הוא" השתתף, והמלחים החשובות הן "אף הוא". וכמובן, עולה השאלה: האם "אף הוא" משמעו עם הרבנים הראשיים; או "אף הוא" אחר מאותם – מעתים או רבבים⁷ – שסייעו בעצה, בתבונה ובידע לרבניים הראשיים במלאת הקודש של כתיבת התפילה.

ההבדל בדיאורי שני העיתונים ממשמעותי מאד. עיתון "הארץ" מותיר לסופר עגנון, אם ירצה, מקום נרחב להתגדר בו. עיתון "הצופה", שהוא עיתון דתי-לאומי, תוחם את השתתפותו של הסופר

נוסח שונה נוסף של ההעלה המקורית פורסם בירחון "ההדר"⁸ שבעריכת ר' בנימין (י. רדלר-פלדמן), בלשון קצרה: "תפילה לשלום מדינת ישראל (לשבות ולחגים, נתחברה ע"י הרבנים הראשיים, הרצוג ועויזיאל שליט"א)". מניסוח קצר זה ניכר מיד שאת המילים "ישראל ותיקנו" מחליפה המילה "נתחברה", שהיא הד-משמעות במשמעות הלשונית. אין בהעלה מקדימה זו כל התייחסות לשאלות הקשורות באמרית התפילה. דומה שהעורך המכתר את התפילה "לשлом מדינת ישראל" מבקש בהקדמתו להציג בברור מי הם מיהם מחברי התפילה, משמע על פי ר' בנימין, הרבנים הראשיים הם – ואין זולתם – מחברי התפילה. למידע זה חשיבות רבה מאוד, שעוד נהርח בהמשך.

השאלות השונות שעורדרנו באשר להערות המקוריות, מקבלות משמעות בעקבות ההעלה שנכתבה בסוף הפרטום הראשון של התפילה והופיעה גם היא בשני העיתונים הימיים, אך בניסוח שונה. בעיתון "הארץ" נכתב בסוף התפילה: "מוסרים לנו שעל פי הרב הראשי, ר' י.א. הרצוג, השתתף גם הסופר שי עגנון בניסוח התפילה". בעיתון "הצופה" נכתב מתחת לתפילה: "כדי לצין שעל פי הדמנת הגראי' הרצוג, השתתף גם הסופר שי עגנון אף הוא בניסוח התפילה". בשני המקורות האחרים, "קול תורה" ו"ההדר", לא הובאה העלה בסוף התפילה ולא צוין חילקו של שי עגנון.

משתי העזרות שבעיתון "הארץ" ועיתון "הצופה", ועל יסוד זהות המשמעות שאפשר למצוא בין "ישראל ותיקנו" לבין "נתחברה", אפשר לראות בשלה והוא שני הרבנים הראשיים, הרצוג ועויזיאל, את מחברי התפילה. בכך, לפחות על פניו, גם הוויכוח בשאלת מי הם מחבר התפילה.

אך דווקא שתי העזרות הסוגירות שהיו עשוית למנוע כל דיון, שימוש מפתח לוויוכות סוער ויצרי הנשך עשותו שננים. בין שני הנוסחים של ההעלה הסוגרת, זו ב"הארץ" וזו ב"הצופה", יש הברלמשמעותי שרואוי להתעכב עלי, שכן הוא מאבני היסוד לוויוכות

לשתי דעות מרכזיות אלו נוספו דעות משנה, שייצגו את חיבור התפילה לאחת האפשרויות הבאות: הרב י"א הרצוג; הגרב"ץ עוזיאל;

הרבניים הראשיים והטופר ש"י עגנון במשותף.
כל אחת מהדעתות שהוצעו מצאה לה סימוכין בדברים שנאמרו או נכתבו על התפילה על ידי המעורבים השונים. לדיוון שהתנהל לא פעם בצורה בוטה ובלשון חידפה, השתרבבו שאלות נוספות ובהן: מי יוזם את כתיבת התפילה לשлом המדינה? אף כאן לא ניתן תשובה מצד מי מהאישים שהוצעו. לדעות השונות אשר עוד נפרט בהמשך אין בסיס בכתבים, למעט מכתבו של הרב גולדמן אל א' רيون.⁹

ב. תחילת הוויכוח

בב' בחודש איר תשמ"ד (4.5.1984), פירסם המלומד היירושלמי ד"ר דוד חמר בעיתון "מעריב" את מאמרו: "האם חיבר ש"י עגנון את התפילה לשлом המדינה?" מועד פרסום המאמר, שככל צילום כתוב היד של ש"י עגנון,¹⁰ נסמך ליום העצמאות ה-36 של מדינת ישראל. השאלה שעמדה במקור המאמר עוררה התעניינות הן בקרוב הציבור הדתי-לאומי, שבאותם ימים מרביתו נהג להתפלל את התפילה;¹¹ והן בקרוב הציבור החורדי המתנגד לקיומה של המדינה וודוחה בתוקף מועדי אמריתה, וכי קורא אותה בקובל בעת התפילה בצלבור.

אמירת תפילה כלשהי למען קיומה ושלומה.¹²
לכואורה תמורה הדבר, מה ראה תמר להעלות את הנושא ולהעמידו בסימן שאלה? תשובה ברורה ומפורטת שהיתה מסירה כל סיימון שאליה אפשר היה לקבל באופן ישיר מהטופר ש"י עגנון, שחיעשרים ושתיים שנים במדינת ישראל עד פטירתו בתשל"ל-1970.¹³ זאת ועוד, תמר מעיד על עצמו שהייתה קרוב מאוד אל עגנון במשך תקופה-מה, קרוב יותר מכל אחד אחר. אם כך, מדוע לא שאל ישירות את הטופר הדגול, האם הוא מחבר התפילה? ושאלת שכנגד, בהנחה שתשובה לשאלת כוורת המאמר חיובית, והטופר אכן חיבר את התפילה: מדויע וועזיאל; המחבר הוא הטופר ש"י עגנון.

הגדל למידות ולצריכים שקבע והגדיר הרוב הרצוג בעת שהזמין אף אותו להשתתף בניסוח התפילה.

מכל שני שתי ההערות הסוגרות בעיתונים היומיים וההערה הפופחת ב"ההדר", מתבקשת ההכרעה מה בין חיבור טקסט, בלשון "ההדר", ובין "ניסוח" טקסט? בשפה העברית יש הבחנה ברורה בין שני המושגים. חיבור טקסט ממשמעו: יצירת טקסט חדש שלא היה קיים קודם לכן. ניסוח טקסט ממשמעו:>Editación de un texto nuevo, segun el texto original. אם כך, הרי אפשר להבין את ההבדל בין "יסדו ותיקנו" ובין "השתתף בניסוח". הלשון "יסודה ותיקנה", החוזרת בשתי ה הודעות בעיתונים "הארץ" ו"הצופה" וכן ב"קול תורה", משמעה:⁸ ייסדו – יצרו דבר חדש שלא היה קיים קודם לכן, כמו: "יסד ארץ על מכוניה" (תהלילים קד, ה) וכן "ה' בחוכמה יסד ארץ" (משל ג, יט); ותיקנו – קבעו חובה לומר, כמו: "היל זה מי אמרו? נבאים שביניהן תקנו להם לישראל, שיhiro או מרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צורה וצורה שלא תבוא עליהם" (פסחים קיז, א), וכן "עדוא תיקן להן לישראל, שייחיו קוראים כללות שבתורת כוהנים קודם עצרת" (מגילה ל, א). על פי ה Hodotut המקדימות שנלו לפרסום הראשון של התפילה, שני הרבניים הראשיים הרצוג וועזיאל ייסדו ותיקנו את התפילה, והם שקבעו את מקומה בסידור התפילה, מועדי אמריתה, וכי קורא אותה בקובל בעת התפילה בצלבור. הטופר ש"י עגנון, כמשמעותו של המהדורות הסוגרות, השתתף ב"ניסוח התפילה", דהיינו בשיפור לשונה של התפילה שנכתבה ובתיקון טעויות לשון שנפלו בה, אם נפלו. עתה, כמובן, עולה השאלה: האם אפשר לוחות בטקסט התפילה "טבחיות יד" של הרבניים הראשיים מצד אחד ושל הטופר ש"י עגנון מצד אחר? חיבורן של שתי ההודעות שנלו לפרסום התפילה, וההעלמות לא מבנת מהודעה המקדימה ב"ההדר", הביאו להתגבשותן של כמה דעות בשאלת מחבר התפילה. שתי ה Hodotut המרכזיות היו: המhabrim המהרבנים הראשיים – הרצוג וועזיאל; המחבר הוא הטופר ש"י עגנון.

לא כולל אותה באחד מספריו שפורסמו בשנות חיו במדינת ישראל,
1948?¹⁴

אך משוחלתה השאלה על סדר היום ארבע-עשרה שנים אחרי
מוותו של הסופר, היא לא ירדה ממנה. מה שהועלה לראשונה על הכתב
בSIMON שאלת, נעשה ברובות הימים מוסכמה לרובם.

בערב יום הזיכרון ה-59 (2007) לחיליל מערכות ישראל, בטקס
שנערך לפני הכותל המערבי, אמרה/קבעה יושבת ראש הכנסת
וממלאת מקום נשיא המדינה, גב' דליה איציק: "וראו שנסים בתפילה
הנפלאה שהחיבר הסופר שי עגנון לשлом המדינה: 'אבינו שבשמים...
ושמחת עולם לישוביה'.¹⁵ יותר משלשה מיליון ישואלים צפו
בשירו, שמנו עליה כי שי עגנון הוא מחבר התפילה.

סידור התפילה הוא הספר היהודי האישី ביותר המלווה את האדם
מיום לידתו ועד יומו האחרון. ספר זה הוא פרי יצירתם של דורות
רבים במשך מאות שנים. התפלות, שאינן לקוחות מספר הספרים,
נבעו מkolמוסיהם של יוצרים שונים בכל תפוצות ישראל לאורך
מאות ואף אלפי שנים. אין אלו יודעים את זהות מחברים של מרבית
קטיע התפילה, ועל כן חזר ונשנה הכלל שאף הוא שניי במחלוקת
דבה: "אנשי הכנסת הגדולה תיקנו להם לישראל... תפילות...".¹⁶ כאשר
זהותו של מחבר התפילה ידועה, טרחו רבים מעורכי הספרים לציין
זאת.¹⁷ ה"תפילה לשлом המדינה" פורסמה פחות מחצי שנה לאחר
הקמת המדינה; כן סביר להניח, שבשונה מתפלילות שנכתבו באלף
הראשון ואף בימי הביניים, אשר עקבות מחבריהם נעלמו במרוצת
השנים של התפתחות הסידור, הרי שבמקורה זה היה המחבר, או
המחבר, תישמר בכתביהם ובתעודות שנאספו לארכיבונים של המדינה
ושל הרובנות הראשית. זאת ועוד, הספר שי עגנון נודע כמעט שה Kapoor
מאוד על מעמדו הספרותי, והודעת נתנת שלא היה מניה לפרסם
יצירה משלו בהסתורת שמו ומבעלי לחשוף את זהותו. על כן עליה
השאלת: מה ראה תמר צורק לפרסם מאמר, המצביע את זהות המחבר
בSIMON שאלת? וכי לא פשוט ובהיר יותר היה לכתוב בכותרת: "שי"

עננו כותב תפילה למدينة? הצבת הנושא בסימן שאלת יש בה מחד
гинא כדי לעודר ספקות בלב הקורא; ומайдך גיסא – תהiosa שהכותב
אינו משוכנע לחולוטין בצדקת דעתו.¹⁸ הסופר והחוקר דב סדן שראה
עצמו מוקrb לש"י עגנון, העיר¹⁹ עד כמה השtopic חתן פרס נובל
לספרות להיכנס עם יצירה ממשו לסייעו התפילה, ובבלשונו: "ידעתי
מאז כי הוא נושא לבו לכך, שיזכה ליכנס לתוך דבר תפילה". ובכל
זאת, בשום סידור תפילה שהודפס מאז חדש אלול תש"ח, מועד
פרסום התפילה, ואשר ראייתי בעניין (וראייתי יותר ממאותים סידורים
שונים שהודפסו במדינת ישראל), לא נזכרromo של עגנון כמחבר
התפילה. עליה השאלה: מניין עלתה באופן בלתי צפוי קושיתו של
תמר? אף עגנון עצמו, במקום שהוא יכול ואף התבקש שיעשה זאת,
לא עשה זאת. בספרו "סמרק ונראיה" שמספר להוצאה שוקן בסוף
שנת 1950²⁰ – יותר משנתים לאחר פרסום התפילה – הוא כותב כך
בסיום ה"פתיחה לספר המדינה", שנכתבה סמרק למועד מסידת כתוב
היד הסופי בידי החזאת שוקן:²¹ "לסוף אתפלל בשלומה של המדינה
ובשלום שוריה העומדים לيمינה, בגין מליהם מצאתי אומץ, עלי-
כן קמצתי גם לי קומץ ובספר תקעתי ביד התקועה, קנצץ למlein
וללה' היושעה".²² לכארה מתבקש היה, על פי הטקסט, שעכשיו תבוא
ותיכלל בתוכן הספר "התפילה לשлом המדינה"; אך היא אינה, אף
שהזוכר שיש כזו. יתר על כן, עגנון משתמש במילה המופיעה רק פעמיים
אחד בתנ"ך כולם – "קנצץ" – שמשמעותה קץ, סוף (על פי אイוב יח,
ב), כדי לומר בהקדמה לספר המדינה: אלו דברי בהקשר למدينة,²³
ועתה אני שם קץ למלילים "ותבא היושעה מאת אלוהי ישראל". על
יסוד השקפה ברורה זו הוא יכול לומר: "על כן קמצתי גם לי קומץ,
ובספר תקעתי ביד התקועה". והנה, את ה"תפילה לשлом המדינה"
לא תקע ביד הספרן, מכאן שעל פי עדותו אינה מהקומץ שקמן
לעצמם, להתפלל על שלום המדינה – מדינת ישראל. עדותו זו של
עגנון נסתרה משם-מה מעוני המתוויכחים הربים, שנטלו חלק בדינן
הכתוב בשאלת מעורבותו,²⁴ ולא נמצא ממה שהזוכרה.-domani

התפילה הייתה בעניין רבים חשובה יותר מהתפילה עצמה ותוכנה. העובדה שבמשך זמן רב לא הייתה הכרעה ברורה בשאלת זהותו של מחבר התפילה, מהיבט לבחון כל אחת מהאפשרויות שהצבנו בראשיתו של פרק זה.

ג. מחבר התפילה – ש"י עגנון?

מאמרו של תמר שפורסם ב-1984 הוא בבחינת "מוועט המוכיח את המרוכה". המאמר כולל את הצגת הטעיה, מקורות הפרטון ופרטון לשאלת שהזבבה בכוורת. אלא שנפלו בו שגיאות יסוד מעבר לשאלת זהותו של מחבר התפילה. כך, למשל, כתוב תמר, שהתפילה "יסודה בסדר התפילות וההודיות שנתקנו ליום העצמאות"; ומעט אחר כך הוא סותר לחולטן משפט זה בצטו קטע ממכתבו של הרב יעקב גולדמן, מזכירו של הרב הרוצוג, אל ג' אמונה ירושן, בתו של עגנון. המכתב פותח במשפט:²⁸ "הנני מעביר לך צילום של תפילת המדינה בכ"י [בכתב יד] של אביך ז"ל"; ולא שאלה ג' ירושן: והיכן הוא המקור? מודיע צילום ולא כתוב היד עצמוני ג' ירושן העבירה את הציולם לארכיון עגנון בבית הספרים הלאומי. במכבת נאמר ש"Mbpsים ממנה [מהרב הרוצוג] לחבר תפילה למدينة ממש ימים אחדים, שכן בעוד ימים ספורים יתקיים טقس לאומי חשוב ורוצים להתפלל תפילת המדינה".

תמר, בראשיתו, השmitt את הסיבה – קיומו של טקס, שכחlik ממנה נדרשה התפילה. עליה מהמכבת שהתפילה חוברה בין חודש אייר תש"ח (מאי, 1948) לבין מועד פרסוםה באלו של תש"ח (ספטמבר, 1948), לקראת טקס חשוב וללא כל קשר לסדר התפילות ליום העצמאות. יתרכן, ואין דרך לבדוק זאת, שמדובר ביום השבעתו של המדינה, כא בסיוון תש"ח (28.6.1984). ואולי יום המדינה שנקבע מוחלטת, לשאלה שהציב תמר בכוורת מאמרו.

שהדברים מדברים بعد עצםם, והם עדות בעל הדבר המעיד באופן ישיר על עצמו. זו אם כן הסיבה מדוע לא הזכיר הספר, ولو במלילה אחת, את מעורבותו בכתיבת התפילה, אף שרמז לה ישירות. כיוון שידע מי כhab אותה, נמנע מכלול אותה באחד מספריו.

עדות להימנעתו המכוננת של עגנון מכלול את התפילה בספר *יצירותיו*, מביא מאיר חוכב²⁹ שהיה קרוב אליו, ותוקפה ארוכה אף שימושו במספר הספרותי. חובב מספר שבראשית שנות השישים של המאה העשרים, בעת שטיילו ייחדיו בירושלים, הצעיע לעגנון לכנס את דרכיו שנאמרו בהזמנויות שונות, דברים שככבר ודברים שבעל-פה, שלמים כונסו בספר "עצממי אל עצמי" שראה אור לאחר פטירת הספר, וכן מספר חוכב:

נכنسנו למושדי (בסוכנות היהודית) וישבנו לרשום מתחור הזיכרון דברים שראויים לבוא בקובץ. אני העלייתי את השאלה: אם "פתחה לקדיש", אחר מיטמת של הרוגי ארץ "ישראל" רואיה לבוא גם בקובץ זהה. האם לא מתבקש שהוא יצרף לכאנ את התפילה לשולם המדינה", אם אכן הוא מחברה. יכול היה לפחות להזכיר אותה, אולם הוא שתק.

אם ביקש עגנון להיכנס לסייעו התפילה וכותב תפילה, מדוע – אם בכלל – הסתר זאת מרבים? מדוע נמנע מכלול אותה בספריו? בידוע שגורל יצירתו השניה שהזוכה, "פתחה לקדיש", אחר מיטמת של הרוגי ארץ "ישראל", המוכרת בשם "קדיש על הרוגי ארץ "ישראל" וחوتמת את "ספר המדינה", הייתה זה מכבר חלק מהתקסט הקאנוני של ארousy יום הזיכרון לחילוי מערכות ישראל.²⁶ העובדה שאת "פתחה לקדיש" כלל הספר בספרון, ואילו את התפילה לשולם המדינה" לא כלל בכתביו, יש בה כדי לחתת תשובה חיליקת, אם כי לא אך משוואלה הנושא נתעוררו רבים לעסוק בו,²⁷ ושאלת מחבר

שמעאל אבידור-הכהן לבתו בקבוצת שילר. ההיכרות רבת השנים בינינו אפשרה לאביוור-הכהן להיות כן גולוי לב ולהשופך לעניי מעט מאוצרות הארכיון הפרטישצבר, בעיקר ביוםים שבהם שקד על כתיבת הביווגרפיה של הרב הרץוג³⁰ ובעובדתו המשותפת עם הרב גורן בשנותיה הראשונות של הרכבתו. הזמנתו נועדה להציג בפני מעטפה מיוחדת מושדר הרב הראשי לישראל, ועליה כתוב בכתב ידו של הרב הרץוג: "תפילת המדינה, כפי שהעתיקה ותיקנה מר עגנון – בכתב ידו".³¹ כתב היד המקורי שהיה בתוך המעטפה ואשר הציג בפני אבידור-הכהן, היה זהה במדויק לכתב היד שאת צלומו מסר הרב גולדמן לגב' אמונה ירוזון, ואשר היה שמור בארכיון שי' עגנון בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. עתה התעדור ספק, האם עגנון אכן אלא מי שהעתיק את התפילה, הכנסה בה תיקונים ומסר אותה בכתב ידו לרבי הרץוג?³² את משמעות המילים "העתיק ותיקן" ליבנתי עם שני חוקרי תפילה מנוסים – פרופ' ישראל תא"ש מע ואבי מורי הרב פרופ' דב רפל – שהסכימו שמדובר בהעתקה גמורה והתיקונים הוכנסו במקור.

מתיק תפילת המדינה שבארכוין הרב הרץוג, שעמד לרשות אבידור-הכהן בכותבו את הביווגרפיה, הגיעו המעטפה עם התפילה, בכתב ידו של עגנון, עד קבוצת שילר.

משנמצא כתב היד של עגנון, הייתה חייב למצוא את המקור שמננו ככל הנראה העתיק ואותו תקין, ואשר יאמת את מכתבו של הרב גולדמן לגב' אמונה ירוזון, בטו של עגנון. מכתב שבו הצעיר לרבי הרץוג: "תחבר תפילה במיטב יכולתך, ואני אביא את הנוסח לפני מר עגנון, שישים עיניו עלייו וייעיר את הערוותיו. כלומר, יתכן מה שרדרוש תיקון. הרב הסכים להצעתי בשמחה ומיד ישב וכותב התפילה. אני הבאתי אותה לאבא ז"ל והוא בקשני לחזור למחורת וימצא לי הערוותיו. למיטב זיכרוני, אבא [עגנון] לא שינה הרבה, רק עיצב ושיפר פה ושם את הלשון". כאשר נמסר לי כתב היד המקורי של עגנון, מיהרתי לדוח על כך למיר רפי וייזר, שהיה הממונה על ארכיון עגנון,

השمي תמר את הפרט החשוב במכtab בכונה או בשגגה? על פניו, הציגו החלקי נתונים תמוña מעוותת.

ענין נוסף הਊלה מהמאמר, שפתח את הדיון שנמשך עשרות שנים הן המילאים: "כן מחק עגנון במאמר תיבות ורשם שתי פעמים מעל לשתי תיבות, תיבות אחרות"; ולא שאל הכותב: מה מחק עגנון? האם מחק מכתב ידו? האם זה אינו ראוי לאזכור? אך מיהו שכטב, ושבגנון מחק מנו? מדוע רשם הסופר הדגול "שתי פעמים מעל לשתי תיבות, תיבות אחרות"? וכי סופר בעגנון לא ידע מה נכון לומר בתפילה בין "ותיקנו" ל"זתקנו"; בין "תעטרנו" ל"תעטרם"? דומה שכביר סופרי ישראל שלט בעברית על מכמינה ורביה, ואת החשובה ידע גם ידע. אם כן, מדוע מחק? דומה שהתחבת המחבר בשאלת, האם הקטע בתפילה הוא רק על חיליזציה (עתטרם) או על כלל האזרחים (עתטרנו).

שלושה נימוקים מביא תמר כדי לשכנענו שעגנון הוא מחבר התפילה.

הנימוק הראשון: "הסופר לא היה מעתיק בעצם בכתב ידו תפילה שנתחברה לא על ידו. לא הייתה זו דרכו של עגנון, להעתיק בכתב ידו יצירות של אחרים". על פניו נראה נימוק זה משכנע ומסיר כל ספק, שכן הסופר שי' עגנון הוא מחבר התפילה. ולא נתקorra דעתו של תמר, עד שגייס כתנה דמיינית לדעתו את בטו של עגנון, שאמרה לו כי

"דברי נוראים לה ומתקבלים על דעתה, ואישרה את הנחתתי".³³ האם זהה עדות לחיזוק דעתה מחקרית? ודאי שלא. האם הצליח להוכיח לנו את תקופות הנחותיו מה שעשו להתקבל על הדעת, אך אין מוכחה מבחינה עובדתית, אין קיימים. יתר על כן: בדבריו מעיד המחבר שככל אמרו מבוסס על הנחות, אך לא על ידיעת העובדות. דומה שהוא היה לחוקר מעט יותר בטרם פרסום המאמר, שכבר בעת פרסום תוכנו היה סנטצייה.

חמש-עשרה שנה לאחר פרסום מאמרו הראשון של תמר (מרץ 1999), בעת שעסקתי באיסוף חומר למחקר זה, הזמין אותי הרב

סיבה נוספת, פרוזאית ומשנית, היא צורת כתבי היד של שני האישים הדגולים. תצלומי כתבי היד מגלים כתבי יד קשים מאד לקיראה. כתב ידו של הרוב הרצוג בלתי ניתן לתקoon – האותיות מהבותות, השורות אינן ישרות, והרווח ביןיהן קטן מכדי להכנס בו תיקונים. הרוב גולדמן העיד במכתו ל' ירון, שהרוב הרצוג "מיד ישב וכותב תפילה". המראה החזותי הוא בודאי חלק מטערת הנפש, שככל ותיקן את הנושא שהובא לפניו. מה היה נסח זה, איננו יודעים – וחבל.³³

שני הטעמים הראשוניים שעלייהם ביטס תמר את השקפותו – הראשון, כי אין זו דרכו של עגנון להעתיק; והשני, הלבטים והמחיקות בכתב היד – היו כלל היו. מעטה אפשר להבין ש愴יה שעשה הרוב הרצוג בכתב היד, העתקה עגנון ללא שתיקנה, אף שהיא ציטוט מקראי.³⁴

הnymוק השלישי שנתן תמר להצדקת השקפותו הוא היופי הפיזי של התפילה. אלא שבנושוא זה הדעות חלוקות מאוד, ויש הגורסים לכאן ולכאן. הכלול מסכימים בדבר אחד, שתפילה זו מוכבת משני חלקים שאינם קשורים באופן ארגани זה לזה. החלק הראשון – אוסף אקלקטי של משפטים על המדינה ועיריה; השני, פסוקים מספר דברים פרק ל' וקטע מתפילה הימים הנוראים. על כך העיר מ' חובב במאמרו: "אני אישית לא התפעמתי ממנה, כשראייתה ראשונה בשנת תש"ח".³⁵ זאת ועוד: חובב, שהיה עד לשינויו נסח ריבים שנעשו בתפילה, מסביר זאת בחוסר שביעות רצונם של המתפללים מהנוסח המקורי – "החוש של המתפללים אומר גם הוא ממשו". מכאן שלדעתו יופי פיזי³⁶ אין כאן.

מאמריו הראשון של תמר עורר התעניינות ציבורית רבה וגרר תגובות בכתב. החריפה שהבנתה של מ' נכוון,⁴⁰ ששלל את הדברים מראשם ועד סוף. נכוון שלא היה מודע לקיומו של מסמך בכתב היד של הרוב הרצוג, ולא ידע על המעטפה שבתוכה נמצאה התפילה בכתב ידו של עגנון; אך כהיסטוריה מנוסה חשב⁴¹ שהתיאוריה שבסנה תמר, אין לה יסודות. בלשון חדה הצליפה בתמר והציגו כחסיד שאיןו

בספרייה הלאומית. עוד טרם נודע למר ויזר כי כתב יד של הרוב הרצוג נמצא גם כן, הוא כתב לי: "כה"י [כתב היד] של הצעחת, וכן דרישתו של עקיבא אלדר ב"הארץ" בעבר יום העצמאות (20.4.99) והדברים שהביא מפיך, שיכנעו אותו שאכן עגנון לא חיבר את התפילה, אלא שיכל ותיקן את הנושא שהובא לפניו. מה היה נסח זה, איננו יודעים – וחבל."³³

בשונה מגורל כתב היד של עגנון שנתגלה כפי שנטגלו, הרי כתב היד של הרוב הרצוג נשמר כל השנים 1948-1949³⁴ בחדר עבודתו בבניין "היכל שלמה" בירושלים, בנין ששימש שנים רבות את משרדיה הרכובות הראשית. עתה התבקשה השוואת נוסחים של כתב היד של הרוב הרצוג ושל הסופר שי עגנון. ההשווואה שהעלווה זהות של יותר מ-95% בטקסט התפילה [ראו ע' 132].

ד. השוואת נוסחים

מתוך ההשווואה עולה בברור, שהשאלת הלשונית שייחס תמר לש"י עגנון למעשה אינה שאלת כל ועיקר. הרוב הרצוג בקש להבחן בין אמרית התפילה על ידי היילי זה"ל, מגני ארץ קודשנו, לבין כל אורי המדינה. אך עדין חבים אנו תשובה לשאלת מתבקש: האם העתיק, ומדובר העתיק, הסופר עגנון את כתב היד של הרוב הרצוג ולא חניס את תיקונים במקור?

התשובה לכך מצויה בתחום ההלכה ובצורה הקליגרפיה של כתבי היד. לעניין ההלכה, נראה שישבת ההעתקה נובעת מ"איסור מחיקה" שבמקרה זה חל על התפילה שנכתבה על ידי הרוב הרצוג – "שלא למחוק ספרי הקודש והشمחות של הקב"ה הכתובים שם, וכן בתוי עבודת הקודש; שלא נאבד ונמחה הדברים אשר הקב"ה נקרא עליהם, כגון: בית המקדש וספריו קודש".³⁵ לאישור שננתנה גב' ירון, להנחתו של תמר, לא היה כל ערך.

תשובהתו: "מעולם עגנון לא אמר לי שכותב את התפילה: מעולם!"⁴⁷ העדות שהודבקה לישראל ליפל' נסתרה על ידו באופן מוחלט. האפשרות שישראלי ליפל', ששימש עוזרו של הרב הרצוג, יחזק את הדעה שעגנון הוא מחבר התפילה, לא רק שנדרת, אף נתבררה כשוגיה לחלוּטין. "הכרתי היטב את הרב הרצוג, והוא לא היה מסתיר את זהות הכותב אלמלה היה והוא עצמו".

ニמק נוסף שבאמצעותו בישר תמר להוכחה את צדקת השקפותו, נשען כולו על קטע קצר ממאמרו של פרופ' דב סדן: "אנת הוּא מלכא מלך מלכיא", ⁴⁸ שבו מספר חוקר הספרות הנודע שלמחורת הרכזות המדינה, כי' באיד תש"ח, והוא " מגויס להגנה על שמיית ביטחונם של עוברים ושבים ברוחבה של עיר", פגשו שמויאל יבנאל, כולו גלוב וחוגג, ושאלו: "האם אמרו בבית הכנסת הנanton תשועה למלאים' בתיקון לשון התפילה, המתאים לתקומה המדינה. והצעת ניסוחו, בימינו נשועה יהודיה וישראל שכון לבטה...". סדן ממשיך ומספר שבמושאי אותה שבת חיבר תפילה לשלוּם המדינה. בעבור זמן (ולא נאמר מתי) בא סדן לפני הרב הראשי, הרב הרצוג, והראה לו את התפילה שכתב. חירך הרב לעומתו ואמר: "ריש' עגנון קדרמן". בכך מוצאת תמר חיזוק לדעתו שעגנון הוא מחבר התפילה.

אך דומה שהאנקדוטה היפה אינה עדות, וודאי שאינה משכנעת. סדן, שתמר כבר העיד עליו שזיכרונו בגדר בו, ⁴⁹ מגבב סיפור של פרטמים שאין בהם כדי ליצור תמונה. אין אלו יודעים מתי בא סדן לרבי הרצוג. אם בא לפניו פרטום התפילה ברבים, הרי שמעורבותו של עגנון טרם התקיימה, או שהתקיימה ונשמרה בסוד מסיבות דתיות.⁵⁰ אם בא לאחר פרסום התפילה, הרי כבר בפרסום יש הודעה מפורשת מטעם הרב הרצוג בדבר מעורבות עגנון. צא ולמד, סדן בא לרב הרצוג בין מועד הכתיבה לאישור מועצת הרבנות – פער של שבועות. אין ספק שתפילה שטרם אושרה, לא היה הרב הראשי שביעיים. אין ספק שתפילה שטרם אושרה, לא היה הרב הראשי במספר שכותב אותה סופר. וכי מי יתפלל דברי סופר טרם אישורם על

בוחן בעין ביקורתית, כנדרש מחוקר, את מעשה רבו. עיקר טיעונו היה: את התפילה כתבו שני הרבנים הראשיים, ומני שנטקפה כבודו וחלקו הוא דוקא הרוב בציון חי עוזיאל, שהוא ידיד קרוב ושותף לפועלותיו של הרב הרצוג, ובכללן בחיבת התפילה.

הרב עוזיאל התנסה רבות בכתיבת תפילות,⁴² וואין לפפק בחילקו בכתיבת התפילה לשלוּם המדינה.⁴³ את מאמצו של תמר להוכיח את עגנון כמחבר התפילה הוא מגדיר במילים: "אהבה מקהלת את השורה". המידע המצו依 בידינו היום מאשר זאת במידה מוחלטת.

לדעתנו, מכתבו של הרב גולדמן שכבר ציטטנו ממנו הוא דוקא הוכיח לא-אי-אמינותה של השקפותו של תמר, שהרי "אם בא עגנון והכניס מליצה אחת שבה השתרבב הביטוי 'ראשית צמיחת גאותנו', הרי אין לנו פירוש אחר אלא זה, שלא הוא שחיבר את התפילה."⁴⁴

מאמרו השני של תמר⁴⁵ שנועד לשמש תגובה למ' נכוון, העלה עוד שני נימוקים נוספים שהיו צורכים לדעתו לסלק כל אי-הבנה לגבי שאלת זהותו של מחבר התפילה. הנימוק הראשון מובא בשם פרופ' שרגא ישורון, ולפיו ישראל ליפל', לימים מנכ"ל משרד הדתות, הוא האיש "שהביא והחזיר את נוסח התפילה אל ש"י עגנון וממנו".⁴⁶ ולא זו אף זו, אלא שמר ליפל', כעדות תמר, "סיפר לי שעגנון אמר לו כמה פעמים בלשון זה, 'אני חיברתי את התפילה לשלוּם המדינה'". עדות זו נראית לי תמורה נוספת, בעיקר ממשום שגולדרמן העיד שהוא שימוש מעביד התפילה בין הרצוג לעגנון. ביקשתי לברר זאת באופן ישר.

חמש שנים חילקי חדר מורים אחד עם ישראל ליפל' במחלקה לימודי ארץ ישראל במכילת בית ברל. שאלתי אותו יותר מפעם על הדברים שנכתבו בשמו. וכך אמר: "בשעה שהתפילה נכתבה, ב-1948, הייתה נער ועדיין לא סיימתי בית ספר תיכון, ולא היה לי כל קשר לשני האנשים החשובים". האם שמע בעבר שנים מש"י עגנון?

בשיטה שגילגלו גילה חיים הרצוג לדאשונה, שבתב היד של התפילה שכותב אביו, הרב הרצוג, קיים ואפשר לראותו אותו. אך בכך לא די. מעת שהיה בידי נוסח התפילה כפי שפורסם בכתב העת "ההדר"⁵⁸, היהתי מודוע לא הובן כפשוטו המשפט: "שנתהברה על ידי הרבנים הראשיים?"?

עורך "זהה"⁵⁹ היה ר' בנימין, מידידי הקרובים ביותר של עגנון.⁶⁰ בביוגרפיה של עגנון שכותב דין לאור,⁶¹ נזכר ר' בנימין עשרות פעמים. הוא האיש שאצלו התגורר עגנון בתקופתו הראשונה בארץ ישראל;⁶² והאורח האין במארח "לקראא כל מה שכותב, להעיר העורות, לתקן את הסגןון". ר' בנימין הוא היوم והפועל לתרגומם הספר "עגנות" לגרמנית;⁶³ עגנון, טרם שעזב את חדרו בנווה צדק לקראת נסיעתו לגרמניה, מסר את חפצייו וספריו לר' בנימין.⁶⁴ בעיתון "ההדר" שבעירicht ר' בנימין, פירסם עגנון מסיפוריו;⁶⁵ ובשנת 1948 שימש ר' בנימין יושב ראש הוועד הציבורי לחגיגות 60 שנה לש"י עגנון.⁶⁶ בשנתה שבח ירושלים הייתה שרויה במלחמה, נערכה בספרית "שיקון" שבעיר חגיגה לכבודו של עגנון בראשותו של ר' בנימין; באותה שנה פורסמה התפילה לראשונה. אילו חשב עגנון שר' בנימין פוגע בכבודו וכותב שה"תפילה לשולם המדינה" נתחבורה על ידי הרבנים הראשיים, ככלاميתו של דבר והוא הוא המחבר, וראי היה מוצא דרך מכובדת להעיר על כך לדיינו, שהיה ממהר לתקן הטעות. אבל הוא לא עשה זאת. פעמיים בתוך חצי שנה נזכר ב"ההדר",⁶⁷ שהרבנים הראשיים הם מחברי התפילה, ועגנון שתק ולא ביקש תיקון. הוא וראי ידע מודיע לא ביקש.

בין עדיו של דוד תמר נזכר שמו של פרופ' שמואל ספראי,⁶⁸ שהיה שכנו של עגנון וחתפלל עמו באותו בית הכנסת. ספראי, לטענת תמר, ספר עגנון אמר לו שהוא חיבר את התפילה. את הטיעון הזה דוחה חובב⁶⁹ מכל וכל ומספר ששמע בעצמו מספראי, עגנון אמר לו ביחס לィופיה של התפילה: "לא יתכן אחרת, שכן עברה תחת ידי"; אך לא טען בשום צורה שהוא מחבר התפילה. פניתי בשאלת

ידי רבנים?⁷⁰ כללו של דבר: עדותו של סדן יותר משיהיא מסייעת לדעה שעגנון הוא מחבר התפילה,⁷¹ פורמת את מרבית חותמה של דעה זו. תגובתו המחויכת של הרב הרצוג – 'רש"י עגנון קדמך' – היא, כמובן חוכב, דרך להימנע מלומר שכותב בעצם; ואם כך, מה ערך – לדברי סדן – שאמր לתامر: "הדין עמרק";⁷² או בלשונו: "זהו הוא חיוך לטענותו של ר' דוד תמר".⁷³

טרם נפנה לדון באפשרות שהרבנים הם מבעלי התפילה, ראוי להשלים את הדיון באפשרות שש"י עגנון הוא המחבר. שני מאמרי-tagoba חוריפים פירסם מ' חובב נגד דעתו של ד' תמר.⁷⁴ בכל אחד משני המאמרים הוא מנהח באומל חד את טיעונו של תמר ומעלה נגדם נימוקים המבוססים על ידיעה ולא סברות של השערת, אלא עובדות ברורות הסותרות את האפשרות שש"י עגנון הוא מחבר התפילה. אחד הטיעונים מבוסס על אירוע שהתרחש בבית נשיא מדינת ישראל בעת שחיים הרצוג, בנו של הרב הרצוג, כיהן כנסיא. וכותב חובב:

פעם אחת נערכ בבית הנשיא אירוע לזכרו של ש"י עגנון. דבר גם נשיא המדינה באותו פרק, מר חיים הרצוג, שהיה המארח. בין השאר ספר כי פעם אחת והוא במדים, בא לבקר את אבי הגריא"ה הרצוג צ"ל. הושיט לו אבי דף ניר ואמר לו בהנהה, כי זו התפילה לשולם המדינה שהוא חיבר. עוד ספר כי אבי השתבח בפניו, שלח את נוסח התפילה אל ש"י עגנון שייעביר עליה קולמוס, והיה גאה בכך שעגנון שינה בה תיבה אחת בלבד.⁷⁵

עדות זו הריצה אותה אל מר הרצוג, שכבר סיים את תקופת כהונתו. הקראתי בפניו את הדברים, והוא אישר שאכן "בדוק כך היה". תמר אמרם טוען שזכירונו של מר הרצוג בגדי בו, אך העדויות הכתובות תואמות אותה.

אם כך, עדרין נותרו השאלות: האם הרוב הרצוג הוא מחבר התפילה? האם שני הרבנים הראשיים שיתפו פעולה? כיצד התגבש הנוסח שביבידינו?

ה. מחברי התפילה – הרבנים הראשיים

במשפט המקדים לפרסום הראשון ב"הארץ" וב"הצופה"⁷² נאמר: "הרבנים הראשיים לארץ ישראל ר' א. הרצוג ור' צ' עוזיאל יסדו ותיקנו... את התפילה הזאת". בתוכן המשפט ובמשמעותו אין הבלטת יתר לחילוקו של אחד משני הרבנים הראשיים על פני עמיתו; בה במידה א-אפשר להסיק מתוכן המשפט, שהאחד ניסה ועמיתו הצלף. משמעות המשפט ברורה: התקיים שיתוף פעולה ממשי ואמיתי בין שני הרבנים הראשיים בכל הקשור לחיבור התפילה לשלוּם המדינה.⁷³ כבר עמדנו בפתח הפרק על משמעות המילים "יסדו ותיקנו". פירוש המלה 'תיקן', הסמוכה למילה 'העתיק', שכח הרוב הרצוג על המעטפה שבה נמצא כתוב היד של עגנון, שונה מפירוש המילים "יסדו ותיקנו".

מצאנו במסכת ברכות (כח, ב): "אמר להם ربנן גמליאל לחייבים: כלום יש אדם שיודע לתיקן ברכבת המניינים, עד שמואל הקטן ותיקנה". בנגד מקור מפורש זה המבהיר מהו "תיקון תפילה", טען דוד תמר שעד יומו האחרון לא ידע על מציאות התפילה בכתב ידו המקורי של עגנון, כי⁷⁴ "יסדו ותיקנו", רבויתנו, משמעו שהם הסדריו וקבעו ולא שם כתבו. ור', למשל, מס' שבת עד, א: "מנצפק צופים אמרום... שכחים וחזרו וסדרום". וכן מסכת יומא פ, א: "שיעורין על עונשין הלכה למשה מסיני אחרים אומרים בית דין של ייעוץ תיקנום".

שכח תמר באחד, וטענה – מחוסר ידיעה – בשני. שכח תמר שהוא אמונה יIRON, עורכת כתבי אביהם "לאחר פטירתו", מהווים אישור בעל-פה לתורה שכתב – ה"תפילה לשלוּם המדינה" אינה נכללת מחק? אם משל עצמו – מה רבותא בכך? וטענה – כיון שלא ידע את

לפרופ' ספראי,⁷⁵ והלה השיב: "מעולם לא שמעתי מעננון שהוא מחבר התפילה לשלוּם המדינה. פעם אחת דיברנו בנושא מחבר התפילה והוא כלל לא ייחס לעצמו את חיבורה". מכאן שעדרות זו שרשם תמר כמשמעות לטענותו, נדחית לחולתו. כמו וכמה מהנשאלים שאליים פניתי לבירור חלקו של עגנון, הפנו אותו לפרופ' אליעזר הורביץ מהישיבה יוניברסיטי בניו-יורק, שבסוף שנות ה-50 ובראשית שנות ה-60 של המאה ה-20 שימש מזכירו של עגנון, אף נתלווה אליו לטקס קבלת פרס נובל באוסלו. על פי עדותו,⁷⁶ מעולם לא ייחס עגנון לעצמו את חיבור התפילה לשלוּם המדינה.

הדיון הארוך בשאלת מעורבותו של מר עגנון מקבל משמעות יתר בעקבות אידוע אישי. בדיי הווה עובדא. בחג השבועות תשס"ז (23-4.5.2007) הרציתי מטעם בית עגנון ביום עיון שהוקדשו לסופר והתקיימו במלון נובוטל בירושלים. הרצאתה לפני שלוש מאות איש הוקדשה לתפילה לשלוּם המדינה" ולחלקו של שי עגנון בה. בסיום הרצאה שבה הבעתי את דעתו, שלו פי המסמכים שבידי עגנון אינם מחבר התפילה, אלא מי שנתבקש לסייע בשיפור הניסוח, התורם מישובי השורה הראשונה איש גבורה, ניגש אליו, ובנוחות עשוות אנשים פנה במילים: "אני חמדת עגנון, בנו של שי עגנון. סוף-סוף מישחו אומר את האמת. אבל לי לא חיבר את התפילה לשלים מישחו אמר את האמת. וזה המצאה של דוד תמר, וטוב שאתה מנפץ את הסיפור וכך בלשונו זהה".

שאלתי אותו: "אתה בטוח במה שאתה אומר?" ותשובהו הייתה: "אני בטוח בכך, כמו שאני בטוח שעכשו לילה ולא יום" (ההרצאה הסתימה אחרי צאת החג).

דבריו הפסקניים של חמדת עגנון שהושמעו בנסיבות אותן הגד' אמונה יIRON, עורכת כתבי אביהם "לאחר פטירתו", מהווים אישור בעל-פה לתורה שכתב – ה"תפילה לשלוּם המדינה" אינה נכללת באף אחד מעשרים וחמשה ספריו של עגנון.

הרוב הרצוג. "עליתך יום אחד להרב הרצוג ז"ל ומצאתו נרגז. הוא סיפר לי שUMBKSHIM ממוני לחבר תפילה למדינה... אמר לי הרב, איני רגיל בכללה לחבר תפילות... ומה עוד, בזמן קדר." הרוב הרצוג, על פי גולדמן, הוא שנותן את הסיבה לחשוב או לשער שעת התפילה כתוב שי עגנון, שהוצע על ידי גולדמן כמי "ששים עינו עליו ועל הנושא שיחבר דבר הרצוג ויעיר את העדותיו, ככלומר יתקן מה שדרוש תיקון".

אך ראוי לברור מהי משמעות דבריו של הרוב הרצוג. החלק הראשון של המשפט – "אני רגיל בכללה, לחבר תפילות" – משמעו: אני רגיל לחבר תפילות על פי הזמןה, וזאת שלא לפי צרכיהם חיצוניים שאינם בעלי משקל דתי. כבר ראיינו שהתפילה נדרשה עבור טקס לאומי ולא דתי.

החלק השני של המשפט – "ומה עוד, בזמן קדר" – משמעו: ניסוח תפילה מהיבש מחשבה וכוכנה, ואלה אינם באים בתוך זמן קדר ועל פי הזמןה. אך האם הדברים שUMBKSHIM הרוב גולדמן עומדים ב מבחן המידע ההיסטורי? אין לנו מידע כמה זמן נדרש לרוב הרצוג בשעה שכותב תפילות. הרי הוא כתב כמה וכמה תפילות שנקשרו לשנות המאבק הלאומי של עם ישראל על ארץו. נציין אחדות מהן:

בשנה הראשונה למלחתה העולם השניה, כאשר החלו להгин לאرض הידיוט על הפגיעה הקשה בעם היהודי מצד גרמניה הנאצית, חיבר הרב הרצוג תפילה מיוחדת, שאotta נשא ליד הכותל המערבי:⁷⁸ "אבינו שבשמיים, אנחנו רחם על שארית ישראל הנתונים בצרה ובשביה והגן בעדרם והסדר מעלהם איב, חרב ורעד ויגונ..." מבנה תפילה זו דומה מאוד למבנה התפילה לשлом המדינה. החלק הראשון בניוי ממשפטים אקלקטיים, והחלק השני הוא ציטוט תנכית (ישעיהו, ב, ד וכן יא, ט) – "וכיתתו חרבותם לאותים, כמים לים מכסים".

תפילה נוספת⁷⁹ חיבר הרב הרצוג לקוראת שבת (29.11.1947) פרשת "וישלח", היום שבו הצבעו האומות המאוחדרות על אישור תוכנית החלוקה של ארץ-ישראל והקמתה של מדינת ישראל. תפילה

שהיעיד הרב הרצוג בכתב, שאגונן העתיק. מכאן שככל הסברורית שוכנו לעניין "יסדו ותיקנו" אין לו על מה לסfork. וכנגד "הדוגמאות שUMBKSHIM תמר, שפירושן המקורי שונה ממשלו, ראוי להזכיר ولو דוגמה אחת נוספת מותך הרבה בתלמוד (ביבלי תענית גז, א): "מייסודה של דוד ושמואל הרמתי העמידום על עשרים וארבע, תניא אידך, משה תיקון להם לישראל..."

הרבב"ם בהלכות תפילה (א, ו) מבHIR מודיע תיקנו נוסח קבוע לתפילה: "תיקנו כל הברכות והתפלות הסדריות בפי כל ישראלי, כדי שיהא כל עניין, ברכה ערכאה בפי העילג". למלים "תיקון"/"תיקנו" יש במקורות היהדות משמעות של קבוע עניין הלכה או תפילה להוויה ולעתיד, ואין משמעות הדבר שמייחסו אונומי הכנסים תיקונים בתפלות או בנוסחאותיהם. רק בזמננו "תיקון" משמעו: הכנסים תיקונים. העולה מכך שהביטוי "יסדו ותיקנו", כפי שהוא בעיתונים היומיים, שכולל כמובן "נתחרה", בעיתון "ההדר"; זה גם זה מבהירים שהרבנים הראשיים הם מhabri התפילה.

ニימוק נוסף, אף הוא מעבר לעובדת הימצאותו של כתוב היד של הרב הרצוג,طمון באופיים ו אישיותם של שני הרבנים הראשיים; ובלשונו של נכוון:⁷⁶ "אין הרבנים הראשיים, הרצוג ועווזיאל, הצעועים והאצלים, חזודים שיתקשטו בנווצות לא שלהם ושלא יעמידו את הציבור על האמת לעניין מhabri התפילה". ומוסיף נכוון משפט שיש בו משום חשבון נפש של ממש: "באמת נחו צוין רב לטوط חוט של חסד ביחס לאים טהורין-נפש וישראל כרבנים הראשיים, הרצוג ועווזיאל". האם תמר "חו צד בקשרים"? האם מארים שנכתבו נגד דעתו והערות בעל-פה שהושמעו, לא חיבבו מעט חשבון נפש אצל מי שUMBKSHIM להפקיע בכורה ולהעבירה לאחר? והלא שי' עגנון עצמו, כפי שהראינו, מעולם לא טען כנגד הרבנים הראשיים, שהרי "אליו קופח, היה יודע לתבוע את עלבונו".

כנגד הטוענים באופן נחרץ שהרבנים הראשיים הם מhabri התפילה, יש לצטט קטע ממכתבו הנ"ל של הרב גולדמן, מזכירו של

עמיתו הרב בן-ציון חוי עוזיאל נודע בכתיבת תפילות שרובן ארוכות, וידיו הרבה לו בחיבור תפילות חרד-פערמיות, וגם כאלה שזו להיאמר פעמים רבות. עד היום אין לנו מכיריהם את כל התפילות שכתב הרב עוזיאל.⁸⁴

במאמר שפירסם הרב יהודה שביב,⁸⁵ ובו קיבץ מתוך תיקים שונים שנוטרו מארכיון הרבנות הראשית, תפילות שנכתבו בתקופת המאבק הלאומי-יהודי על ארץ ישראל, הוא מביא שורה של תפילות, שאת מרביתן כתוב הרב עוזיאל.⁸⁶ בין התפילות נכללת "תפילת היום" לכל עשרה "הימים הנוראים" של שנת תש"ב (1941), על מצם של יהודים אירופיים: "ובעווננוינו ניתנו בידי אויב ומתקنم, לחרב אוכלת לשבי ומשה, לחרפה ולקלסה". תפילה נוספת הוא כתוב באותה שנה כתוספת לתפילת היום השני של ראש השנה, וכן לפני תפילת נעילה של יום הכיפורים: "עمر ישראל שבארצות האויב נתון למשה וביזה, חרב והרג במיתות שונות ואכזריות, נער זקן איש ואישה". בין התפילות הנוטרות שנכתב היה גם תפילה לחליי העפה. באשר לתפילה מיוחדת ליישוב שנאבק על קומו, קבע שתיאמר מדי שבת אחרי קריית התורה, ותפילות רבות.⁸⁷ אפשר שהגנודעת והמורכרת בהן היא זו האמרה בט"ז בשבט גם כיום – "תפילת הנוטעים" שחוברה עברו הקרן הקיימת לישראל לקראת ט"ז בשבט, תש"ה (1945). עיון בכריכים השונים של "מכמי עוזיאל" הושך פנינו את דמותו של הרוב עוזיאל, שנודע בהשקבותיו הציוניות⁸⁸ וליווה בתפילות את המפעל הציוני והתחדשות היישוב היהודי.

שוי הרבנים הראשיים, הרצוג ועוזיאל, היו אפוא מנוסים מאוד בכתיבת תפילות מאי התמנותם להפקדים הנעלמה,⁸⁹ ואין מקום לפkap בקשרם לחבר תפילה כ"תפילה לשלוּם המדיִנָה". מכאן לשאלת, האם דעתו של דוד תמד על חלקו המכريع של הסופר שי' עגנון בכתיבת התפילה לשלוּם המדיִנָה מקורה בציילים המכתב של הרוב גולדמן לגב' אמונה יرون, בתו של הסופר, או שהצילום היה רק תנא דמסיע להשקפה מוקדמת?

זו שנכתבה לאחר השואה האומה שקדמה את עם ישראל, נאמרה ליד הכותל המערבי ביום שישי 28.11.1947 ובכתי הכנסת ברחבי ארץ ישראל בשכת. היא פותחת במילים: "אבינו שכשימים, שמע תפילתנו והאר פניך אל שארית ישראל", וمستימת במשפט הלקוח מסידור התפילה: "צד ירושלָם קומה בעוזה ישראל ופדה כנאומך יהודה וישראל".

באוטו שבוע, מיד לאחר החלטת האומות המאוחדות שהתקבלה במוועדי שבת 29.11.1947, ניסח הרב הרצוג תפילה מיוחדת לשבת הקروبבה המוכרות כ"שבת הדריה",⁹⁰ שבת כג בכסלו תש"ח (6.12.1947), פרשת "וישב". מועצת הרבנות קיבלה החלטה על קביעת "יום הדריה לדורות", אך החלטה זו מעולם לא פורסמה ברבים.⁹¹ התפילה לשבת ההדריה פותחת במילים: "אבינו שכשימים, ברך את האומות הגדולות והקטנות, אשר הציבוו ביום ההכרעה למען הכושלת שבאותות", וمستימת ברוח גאולה-משיחית: "עד יבוא בן דוד משיחך, ממשיע שלום, מבשר טוב. אומר לציון מלך אלוהיך. אמן ואמן".

התפילה הרבעית שנזכיר היא "תפילה למגינים"⁹² שחיברו הרבנים הראשיים לארץ ישראל, ונמצאה בתיק התפילות בחדר הרב הרצוג בהיכל שלמה: "אבינו שכשימים"⁹³ הגן בעדנו, עוזרה בכורתך לפני מגני ישראל", וمستימת כמו שאר התפילות בцитוטים מן התנ"ך ומהסידור: "שמע ישראל, ה' אלקינו ה' אחד. ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. לישועתך קיויתי ה'".

ארבע התפילות שנכתבו מהוויםו ואשר נכתבו על ידי הרב הרצוג (הוא כתוב נספנות) הן הוכחה לניסיונו הרוב ובקיומו בכתיבת תפילות, ויש בהן דמיון רב, במבנה ובלשון, ל"תפילה לשלוּם המדיִנָה". כל התפילות פותחות במילים "אבינו שכשימים"; חלון הראשון בניי משפטים נפרדים, שאין מתקדים ביניהם קשר של ממש – בראעון ובלשון; והחלק השני עיקרו ציטוטים מן המקרא ומזה הסידור.

כפי שהעתיקה ותיקנה מר עגנון בכתב ידו⁹³, ממנה משתמע שעגנון העתיק מכתב היד של הרב הרצוג. אישור נסף וחידוש מעי לחלקו המכיריע של הרב הרצוג בכתיבת התפילה הtagלה בארכיון שי' עגנון שבספריה הלאומית בירושלים. באופן מקרי נמצא הפקה המקורי שצירף הרב הרצוג לכח היד שלו שאותו שלח לעגנון⁹⁴. כך כתוב הרב הראשי: "מכמה מקומות בתפוצות פנויים אליו בדרישה לתקן תפילה במקום 'הנותן תשועה'. אחינו שבגולה נוטנים עינם כי ואני נוטן עיני בר, כי עמק השירה והסגנון, ואתה ירא הא' מנעו ריך וכשר והגון לתקן תפילה. מכל מקום אני שולח לך נוסחה קצרה בתור קרש קפיצה' או מצ'ע [מצד עצמו]". עתה ברור, לא טקס לאומי אלא פניות מהתפוצות הביאו לכתיבת התפילה.

הרב עוזיאל אף הוא מעד על מעורבותו של הרב הרצוג, אך מציין גם את חלקו שלו. בכתב שליח לרבי יעקב קצין, רב קהילת מגן דוד בניו-יורק, כתוב⁹⁵: "רצוח בזה הנני מציא למאכ'ת [למעלת כבוד תורהתנו], בהתאם לבקשתו: א. תפילה ברכה למדינת ישראל שערכתי יחד עם חברי, הרב הראשי לארץ ישראל". וכן הוסיף: "ב. תפילה מי שכירך; ג. תפילה יזוכור". הרב ח'ר הלוי, ששימש מזכיר של הרב עוזיאל, כותב על סעיף א': "זו התפילה לשלום המדינה, שהיכירה והצעעה למועדצת הרבנות הראשית, ואשר נתקבלה ביום מהשאלות, שהרי באמצעות התשובות נוכל לגבש הערכה למהלך הדברים".

מכאן שמדוברות זו הייתה פרי יוזמתו של גולדמן, כאמור במכתו, והיא בוצעה באישורו של הרב הרצוג בלבד. עניין נסף המשותף לשני הרבנים – שניים, כל אחד בנפרד, אם במישרין (הרצוג) ואם בעקיפין (עוזיאל), באמצעות הלוי, מנכסים לעצם את הביטוי "ראשית צמיחה גואלתנו". ביטוי שהרב גולדמן מיחס, כנראה בטעות, לסופר שי' עגנון.

את תהליך כתיבת התפילה לשלום המדינה תיאר הרב אבידור-כהן בספרו הביגורי על הרב הרצוג⁹⁶: "בכל הרהוריו ושל הרב הרצוג, פעלו וצערו בקשר עם המדינה, שיתף עמו את הרב הראשי 'הרראשון לציון', רבי בן-ציון מאיר חי עוזיאל. את מסתריו לבו גילה באזני עמיתו זה ויחד עמו קיבל החלטות רבות וחוויות".

תיאור דומה, אך לא זהה, מביא שאל מיזילש בספרו על שנות כהונתו של הרב הרצוג כרב ראשי בארץ ישראל⁹⁷: "בימים הראשונים להקמת המדינה שקד הרב עם הרראשון לציון, הרב עוזיאל, על חיבור תפילה לשלום המדינה הצעריה שתיאמר קודם מוסף של שבת בכל בית הכנסת בישראל וברחבי העולם היהודי". ראיו אפוא להשווות את הנוסח שבכתב ידו של הרב הרצוג עם הנוסח הדומה, אך לא זהה, המופיע בשם הרב עוזיאל (ראה עמודים 133-135).

עתה עלות שלוש שאלות: האם אחד משני הרבנים הראשיים היה בעל משקל יתר בכתיבת התפילה? כיצד נסbir את העובדה, שיש לנו מאותם ימים שתי נוסחות של התפילה – האחת של הרב הרצוג, והאחת – שבה ארבעה נוסחים שונים⁹⁸ – של הרב עוזיאל, והן אינן זהות? متى הזמן הסופר שי' עגנון – לפני גיבוש נוסח משותף לשני הרבנים, או לאחר מכן? ננסה להסביר על כל אחת מהשאלות, שהרי באמצעות התשובות נוכל לגבש הערכה למהלך הדברים.

מעורבותם המعاشית של שני הרבנים הראשיים בכתיבת התפילה לשלום המדינה עולה מתווך מסמכים שהם הותירו אחריהם. במאמר שכותב הרב הרצוג⁹⁹ "בעניין חש לgett מעושה", הוא מזכיר את התפילה לשלום המדינה במנוטק לחילוץ מתוכן המאמר ההלכתי אך בזורה קצרה וחידוש מעיתה: "ת"ל [תודה לאל] זכינו לך, שבמדינת ישראל שהיה כמו שכינתיה, בנוסחה התפילה שיסדי ראיית צמיחה גואלתנו יש צמיחה ערך למשפט תורהנו הקדושה (תוה"ק)". הרב הרצוג מעד ומzieיר במפורש, שהוא מחבר התפילה לשלום המדינה. **לכך יש להosiיף**, כמובן, את המעתפה שעלייה כתוב: "תפילה המדינה

שנosaח זה הוא תולדה המפגש בין שני הרבנים לגיבוש נוסח משותף. הסופר שי עגנון העתיק ותיקן את לשון התפילה שהעביר הרב הרצוג לעיונו.

קשה לדעת מה היה חלקו של הרב עוזיאל, הן בשל ריבוי התפילות שכותב למדינה, והן משום שהנוסח המופיע בשמו שונה מנוסחים אחרים, נוספים, של התפילה לשלוּם המדינה שהביאו מ"ד גאון והרב ח"ר הלוי, שאף הם לטענתם פרי עטו. בטהלה המצורפת ניכרים הבדלים משמעותיים מאוד בין שלוש הגרסאות של הרב עוזיאל, שלכורה דומות בMSG, אך שונות מאוד בתוכנן ובמשמעותן. למשל: בגרסה של "מכמני עוזיאל" לא מופיע הפסוק "ומל ה'"... למען חירך", המופיע בשתי הגרסאות האחרות. אין כל ספק שתוספת פסוק זה לתפילה היא משל הרב עוזיאל. האמונה בגאולה על ידי "בן דוד משיח צדקך" מופיעה רק בגרסה הרב ח"ר הלוי, אך לא בשתי הגרסאות האחרות. הקטע המשיסים בגרסה הרב הלוי שונה מזו שבשתי הגרסאות האחרות. ואת ועוד: בגרסה הרב הלוי מופיע משפט של אמן מצאו בשום גרסה אחרת של התפילה (שורה 10): "והדריכם בדרך..." כראונך". נמצא שאין לדאות ברב עוזיאל מחבר הנוסח הקיים, כי אם מי שתרם לו. בישיבת מועצת הרבנות נדונה שאלת נוסח התפילה, ועיקר הדיון היה על הנוסח שהביא הרב הרצוג,¹⁰³ שעליו " עבר" בעדרותיו הסופר שי עגנון.

משתתפי הישיבה, חברי מועצת הרבנות ורבני הערים של תל אביב, חיפה ופתח תקווה, שהוזמנו אף שלא היו חברי המועצה,¹⁰⁴ העירו העיות ותיקנו-ישיפרו את הנוסח שהנחי לפניהם הרב הרצוג. משוחשלמה מלאכת הכתיבה, יצאה התפילה לפרסום והחול תħallik שילובה בסידור התפילה. לרבות עוזיאל היו ככל הנראה הסטייגיות מהנוסח שהתקבל, ועל-כן הכתב למ"ד גאון¹⁰⁵ את התפילה עם תיקונים הכרחיים לדעתו, כביטוי להש��ותיו הלאומיות-דתיות.

השוני במסמכים בולט: הרב הרצוג קבע שהוא מחבר התפילה, ואילו הרב עוזיאל רואה אותה פרי עבודה משותפת. מכאן הדמיון בין נוסח כתוב היד של הרב הרצוג לנוסח הרב עוזיאל ב"מכמני עוזיאל". את קביעתו של הרב הרצוג אפשר להבין גם על רקע עבדה נוספת העולה ממכתבו של גולדמן, כי "מבקשים ממננו" (מהרצוג), ולא ציין שיקשו שני הרבנים הראשיים. מי הם המבקשים – מהפטק שצורך למכتب ברור שאלה יהודית התפצצות. האם הופנה בקשה גם מהארץ? אי-הידיעה נתנה מקום להשערות שונות, למשל: שהמבקש היה דוד בן-גוריון.¹⁰⁶ השערה זו נדחתה על-ידי מזכיר-עוזרו חיים ישראלי¹⁰⁷ באופן נחרץ וחיד-משמעות. לדעת ד"ר זורה וריהפטיג,¹⁰⁸ דיברו באותו ימים על צורן בתפילה במקום "הנותן תשועה", והיוום בפועל היה הרב הרצוג.

אין ספק שהנוסח של הרב הרצוג, שכותב ידו מצוי בידינו, נכתב לפני שהתפילה אוירה במועצת הרבנים הראשית. אפשר לקבוע זאת, כיון שהנוסח שאושר דומה מאוד לנוסח כתוב אך לא זהה לו. הנוסח שאותו הכתב הרב עוזיאל לזכирו הספרותי, מ"ד גאון, נכתב לאחר אישור טקסט התפילה במועצת הרבנות¹⁰⁹ ואמ' לאחר פרסוםו בעיתונות היומית.¹⁰⁰ אפשר לשער שסדר הדברים היה כך: "באחת היפותות הללו [בין הרבנים הראשיים] עלתה הצעה לחבר תפילה מיוחדת, שתיאמר בקביעות בכל שבת ומועד בbatis הכנסת ברוחבי ארץ ישראל ובכל התפוצות. לשני הרבנים הראשיים היה ברור כי תפילה זו חייבת להיות שcolaה בכל מיללה שבה, והיא צריכה לחתת ביתוי לדחשי"

הלב של כל היהודי מאמין לנוכחות הקמת המדינה".¹⁰¹ שני הרבנים הראשיים – כל הנראה, כל אחד בנפרד – התיאשו לכתוב את נוסח התפילה הרואית בעיניהם. אין לדעת כיצד החיליפו ביניהם את הנוסחים שכותבו, אפשר שעשו זאת ואפשר שלא עשו זאת. על פי עדותו של הרב גולדמן, התיאש הרב הרצוג לבך וכותב נוסח אותו העביר לעגנון.¹⁰² נוסח זה דומה מאוד לנוסח המתפרסם ב"מכמני עוזיאל", כנוסח של הרב עוזיאל. נראה לי

נוסח רב הרצוג	נוסח שי' עגנון
אם יהיה נדחך בקצת השמים	אם יהיה נדחך בקצת השמים
משם יקצץ ה' אלוקין	שם יקצץ ה' אלוקין
ומשם ייקח	ומשם ייקח
והביאך אל הארץ	והביאך אל הארץ
אשר ירשו אבותיך וירשתה,	אשר ירשו אבותיך וירשתה,
למען נשמר חוקיך	למען נשמר חוקיך
ונעשה רצונך.	ונעשה רצונך.
והופע בהדר גאון עוזך	והופע בהדר גאון עוזך
על כל יושבי תבל ארץ,	על כל יושבי תבל ארץ,
ויאמר כל אשר נשמה באפו,	ויאמר כל אשר נשמה באפו,
ה' אלוקי ישראל מלך	ה' אלוקי ישראל מלך
וממלכותו בכל מושלה,	וממלכותו בכל מושלה,
אמן סלה.	אמן סלה.

ז. התפילה לשлом המדינה

1. גרסת "מכמוני עוזיאל"

1	אביינו שבשימים
2	צור ישראל וגואלו
3	ברך את מדינת ישראל
4	ראשית צמיחת גאולתנו
5	הגן עליה באברות חסדן
6	ופروس עליה סוכת שלוםך
7	ושלח אורך ואמתך

ו. הנוסחים – הרב הרצוג ועגנון

נוסח רב הרצוג	נוסח שי' עגנון
אביינו שבשימים,	אביינו שבשימים
צור ישראל,מושיעו וגואלו	צור ישראלי וגואלו
ברך את מדינת ישראל	ברך את מדינת ישראל
ראשית צמיחת גאולתנו.	ראשית צמיחת גאולתנו.
הגן עליה באברות חסדן	הגן עליה באברות חסדן
ופروس עליה סוכת שלוםך	ופروس עליה סוכת שלוםך
ושלח אורך ואמתך	ושלח אורך ואמתך
לראשיה שירה ויועציה,	לראשיה שירה ויועציה,
ותקנם בעצה טובה מלפנים.	ותקנם בעצה טובה מלפנים.
תנה עוזך וגבורתך	תנה עוזך וגבורתך
וחזק ידי מגני ארץך	וחזק ידי מגני ארץך
ולוחמי מלחתך	ולוחמי מלחתך
והנהלים-הנהילנו אלוקינו ישועה	והנהלים-הנהילנו אלוקינו ישועה
ושערת ניצחון תעטרם-תעטרנו.	ושערת ניצחון תעטרם-תעטרנו.
וננת שлом בארץ	וננת שлом בארץ
ושמחת עולם ליישביה.	ושמחת עולם ליישביה.
ואת אחינו	ואת אחינו
פליטת עמק בית ישראל	פליטת עמק בית ישראל
פקוד-נא	פקוד
בכל ארצות פזריהם	בכל ארצות פזריהם
ותוליכם מהרה	ותוליכם מהרה
קוממיות לציון עירך	קוממיות לציון עירך
ולארץ משכן שמן,	ולירושלים משכן שמן,
כמו שכחבת בתורתך,	כמו שכחבת בתורתך,

2. גרסאות הרב ח"ד הלווי ומ"ד גאון

גרסת הרב ח"ד הלווי	גרסת מ"ד גאון
אביינו שבשימים,	1 אבינו שבשימים,
צור ישראל וגואלו,	2 צור ישראל וגואלו,
ברך את מדינת ישראל,	3 ברך את מדינת ישראל
ראשית צמיחת גואלינו,	4 ראשית צמיחת גואלינו
הגן עליה באברות חסדך,	5 הגן עליה באברות חסדך,
ופרנס עליה סוכת שלומך,	6 ופרנס עליה סוכת שלומך,
ושלח אורך ואמתך	7 שלח אורך ואמתך
לראשה, שריה ויועציה,	8 לראשה, שריה ויועציה
ותקננו בעצה טובה מלפניך.	9 ותקננו בעצה טובה מלפניך
והדריכם בדרך אבותינו הקדושים כרצונך,	10 והדריכם בדרך אבותינו הקדושים כרצונך,
חזק את ידי מגני ארץ קודשנו,	11 חזק את ידי מגני ארץ קודשנו,
והנהלים אלוהינו ישועה,	12 והנהלים אלוהינו ישועה
ועטרת ניצחון תעטרם,	13 עטרת ניצחון תעטרם
וננת שлом הארץ	14 וננת שлом הארץ
ושמחת עולם ליישוביה	15 ושמחת עולם ליישוביה
ואת אחינו כל בית ישראל,	16 ואת אחינו כל בית ישראל
פקוד נא בכל ארצות פוזריהם	17 פקד נא בכל ארצות פוזריהם
ותוליכם מהרה קוממיות לציון עירך,	18 ותוליכם מהרה קוממיות לציון עירך,
ולירושלים משכן שמן,	19 ולירושלים משכן שמן,
ככתב בתורת משה עבדך,	20 ככתב בתורת משה עבדך,
אם יהיה נדחק בקצת השמים,	21 אם יהיה נדחק בקצת השמים
שם יקbezך ה' אלוקיך ושם ייקחך,	22 שם יקbezך ה' אלוקיך ושם ייקחך,

לראשיה שרים ויועציה	8
וחק נא בעצה טובה מלפניך.	9
חזק את ידי מגני ארץ קודשנו	11
והנהלים אלוהינו ישועה	12
ועטרת ניצחון תעטרם	13
וננת שлом הארץ	14
ושמחת עולם ליישוביה.	15
ואת אחינו כל בית ישראל	16
פקוד נא בכל ארצות פוזריהם	17
ותוליכם מהרה קוממיות לציון עירך	18
ולירושלים משכן שמן	19
ככתב בתורת משה עבדך	20
"אם יהיה נדחק בקצת השמים	21
שם יקbezך ה' אלוהיך ושם יקחך.	22
והביאך אל הארץ	23
אשר ירשו אבותיך וירושתה (דברים ל, ה),	24
ויחיד לבבנו לאהבה וליראה את שמו	30
ולישמור את כל דברי תורהך	31
הופע בהדר גאון עוזך	34
על כל יושבי תבל הארץ,	35
ויאמר כל אשר נשמה באפו	36
ה' אלוהי ישראל מלך	37
ומלךתו בכivel משלה,	41
אמן סלה	42

פרק 5

פירוש התפילה לשלום המדינה

סידור התפילה היהודי הוא בית קיובל לזכרונות השעות הגדולות, הטבות והרעות, אשר עברו על עם ישראל בארץ ישראל ובגולה. אזכור המאורעות ההיסטוריים אינו בא לשם, כדי שהאורעות הגדולים לא יישכו מתוועת העם, אלא לשם מטרת חינוכית, לשמש דוגמה לכוחו של הקב"ה ולאחבותו את עמו, את ישראל, כפי שנתגלו לעין כל במאורעות הגדולים בעבר וכפי שהם עתידיים להתגלו בעתיד. אזכור המאורעות הגדולים נועד להציג את השבח, הallel והבקשה שהם נושא תפילהינו.

ה"תפילה לשלום המדינה" מתיחדת בכך, שהיא פונה פניה ישירה אל ה' ואינה מתיחסת אליו בגוף שלישי (להוציא הכנויים "צור ישראל וגואלו"). אין בתפילה פניה אל ה' בשמו, כי אם בכינויים "אבינו שבשמיים", "צור ישראל וגואלו". השימוש בכינויים מעורר את השאלה הלא פתורה, מדוע בחרו המחברים מהילות הפתיחה "אבינו שבשמיים" ולא באחד הציופים השכיחים "אלוהינו ואלוה אבותינו"; "מי שבירך"; "ברוך המקום" (על פי הגדרה של פסח), "יתברך שםנו"; ("תנchromא עקב"), "יהי רצון", "יהי רצון מלפניך"? שם ה' נזכר בתפילה רק כאשר הוא מצוטט מתוך פסוקים. כמו בתפילות נוספות מיסודה של בית מדרש, אין בתפילה זו מطبع של ברכה, ברוך אתה ה', לא בתחילתה ולא בסיוםה; אין בה גם פניה אל הקהל בנוסח "וזמרו אמן" או "ונאמר אמן". התפילה מסתימות במילים "אמן סלה", שהן חלק מגוף התפילה. עיון בתפילה מזמין בה משאלות אחדות, הנוגעות לתחומיים שונים

23	והכיאך ה' אלוהיך אל הארץ
24	אשר יירשו אבותיך וירשת,
25	והיטיבך והרבך מאבותיך.
26	ומל ה' אלהיך את לבך
27	ואת לבב זרעך,
28	לאהבה את ה' אלהיך
29	בכל לבך ובכל נפשך למען חייך.
30	יחד לבבנו לאהבה וליראה את שםך,
31	ולשמור את כל דברי תורהך.
32	ושלח לנו מהרה בן דוד משיח צדך
33	לפרות מהכי קץ ישועתך.
34	והופע בהדר גאון עוזך
35	על כל יושבי תבל ארץך,
36	ויאמר כל אשר נשמה באפו,
37	ה' אלקי ישראל מלך,
38	ובית ה' נכון יהיה בהר מרים הרים וממלכותו בכל משלחת,
39	במהרה בימינו, אמן.

וירומות ויגול וינשא למעלה את ממשלה ס.ר. הקדוש ברוך הוא ייחיה וישמך כל צרה וצוקה ויגן ונזק יצילך ויפיל שונאה לפניה ובכל אשר תפנה תצלחה. ונאמר אמן!

לבד משתי תפילות אלו חזרו הרבה תפילות מיוחדות שהוקשו לשלייטים השונים, בהן למשל תפילה לשלוּמו של סטלין, "מנהיג העמים גניזס האנושות, המפקד העליון של הצבא מרשל ברית המועצות". בתפילות השונות יש שימוש של פחד וחנופה, והן מסתימיות בבקשת שהקב"ה "יחזק כוחו ויאיריך ימיו [של השליט] בשלטונו". (תרגום: מיכאל גלבוע).

70 הערכה, 59, עמ' כ"ב.

71 ספר חמישי, עמ' 57-58.

72 ד. סדן, מנחות הילדות, ת"א תרצ"ח, עמ' רנ"א.

73 משה אציניגעלין בוגין (קנצלבורג), ממשלה מלכים רצון ה', פרנקפורט 1852 (תרי"ב).

74 ראו בהרחבה: ד. לויטן, שבת זכור, דף לפرشת השבוע מס' 693, אוניברסיטה בר-אילן, תשס"ז והמקורות שם.

פרק 4

1 "הצופה", טז באילול תש"ח 20.9.1948 (עמ' 4); "הארץ", יי באילול תש"ח

21.9.1948 (עמ' 4).

2 אדר"ב – אילול תש"ח, עמ' (לא ממוספר). עורך: הרב שמואל אהרן שורי, ששימש מזכיר הרבנות הראשית.

3 המאמרים לפי סדר כרונולוגיה: מ. פוגלמן, תפילה לשלוּם, "החד" כד/א-ב, עמ' כבכ"ג; ד. תמר, האמ חיבר, "מעריב" 4.5.1984. הנ"ל, עוד על התפילה, "מעריב" 6.7.1984; מ. נכוון (ח' מרחביה), מי חיבר, "במערבה" 286 (אוגוסט 1984), עמ' 18; ד. סדן, אנת הו, בתוך: באורה מדע, 1986, 13.3.87, עמ' 500; ד. תמר, על התפילה לשלוּם, "הצופה" 43 (1993), עמ' 99-109; י. נבוון, תפילה לשלוּם, מספרא לסיפה, גיליון 40 (1993), עמ' 109-123; נ. גביר, התפילה לשלוּם, "מעריב" ימיינו" 40 (1994), עמ' 109-123.

רדף מהפכנים ועובד רוסיפיקציה של עמים שונים. בתקופת שלטונו החלה العليיה הציונית (עליה ראשונה) מרוסיה.

59 יעקב בן ישעיהו מזא"ה, זיכרונות (כרך שני), ת"א תרצ"ז (1936), עמ' כא.

60 ראו העירה 25.

61 "הצופה", 3.5.1995.

62 צבי פרץ חיים, ספר לאומי והרצאות, בוסטון תש"ג, עמ' 391.

63 "הארץ" 19.9.1948, וראו בהרחבה בפרק על תפילה זו.

64 ארכיוון הרב הרצוג, תיק ה"תפילה לשלוּם המדיִנה", מכתב מיום ג', חשוון תש"ד.

65 הנ"ל, מכתב מיום כ"ז בחשוון, תש"ד.

66 עדין ابن ישראל שטיינולץ, הסידור והתפילה, ת"א 1996, כרך ב', עמ' 49; וראו גם: אור ישראל, שנה ז', גיליון ג' (כ"ז), עמ' רמ"ה. דוגמה מובהקת להוראה שלטונית לומר את התפילה היא הספר שכתחנה קבועות רבנים משכילים (ראו העירה 55), שענינו חוכת אמרית התפילה לשלוּם המלכות". הספר ראה אור בהדורתה ראשונה ב-1850 ופורסם בפעם השנייה בשנת 1857 (תקופת שלטונו של הקיסר ניקולאי הראשון). בשער הפנימי נכתב: "יצא לאור על-פי פקודת הממשלה".

67 עדותו של ש. ז. כהנא, הערכה 61.

Nancy Nulman, Concepts of Jewish Music and Prayer, N.Y. 68. 1985, pp. 100-102.

69 בברית המועצות היה נהוג לומר מדי שבת שתי תפילות: הראשונה – תפילה بعد השלום: "אביינו שבשמיים! ברוך ממשלה ס.ר מנגן השלום בכל העולם ונאמר אמן! אבינו מלכנו! חזק מגני השלום בכל העולם, בוצותא דאהרן כהנא, קדישא אוהב שלום ורודף שלום ונתת שלום באرض. ונאמר אמן! אדריך במROOM, שוכן בגבורה אתה שלום ושםך שלום: יהיו רצון שתשים עליינו ועל כל העולם כלו חיים וברכה למשמרת שלום! ונאמר אמן!"

השנייה – תפילה לשלוּם הממשלת: "מי שבירך אבותינו אברהם יצחק ויעקב, הנוטן בים דרך ובמים עזים נתיבה, הוא יברך ושומר וינצ'ור ויעזר

- 9 מכתב זה מיום ו' באדר תשל"ה אומר: "הוא [הרב הרצוג] סיפר, שמדוברים
במננו לחבר תפילה למدينة ממשק ימים אחדים". מגוסח המכתב, המצוי
בארכיוון של עגנון בספרייה הלאומית, לא ברור מדוע בכתב. סביר שהייתה
זה בעקבות פניה של האב' ירון, שערכה את כתבי אביה לאחר פטירתו
(1970). א. ארנד, פרקי מחקר, עמ' 167-207; נבול, תפילה, עמ' 111-110;
ג' גביר, התפילה לשלים, "מעריב", 2.5.1995.
- 10 כתוב היד המקורי מצוי היום במחalker כתבי היד של ספריית אוניברסיטה
בריאילן.
- 11 נתיבות שלום, גיליון 5, מרץ 1999, עמ' 127; אבניר, ראש הממשלה, עמ'
13.4.1999.
- 12 מ. נויגרש, למה הם שונים, עמ' 175-176; א. בלום, אתר אינטרנט
בחדרי חדרים, 1.11.07.
- 13 תמר, מי חיבר, "הצופה", 27.10.1995.
- 14 בשנות חייו של עגנון במדינת ישראל פורסמו הספרים: סמור
ונראה, עד 1950; עד הנה, 1952; האש והעצים, 1962. כל אחד מהספרים
הוא קובץ סיפורים. ראו: ד. לאר, חי עגנון, ת"א, 1989, על-פי
המפתח.
- 15 אינטרנט, אתר "הគותל", צילום הנאים וטקס הנאים. את עמדתו של תמר
קיבל לא כל פקפק וסיג חוקר כתבי עגנון והביגורף שלו, דין לאור.
על כך, ראו: לאור, היבטים חדשים, עמ' 58-59; גתחרה תפילה זו על
ידי עגנון עצמו, מיד לאחר המדינה. וראו עוד: לאור, חי עגנון, עמ'
407. לדעתו, בדרך זו נכנס עגנון לסייע לתפילה. וכן, ש. אבניר, אגדות
קצרות, עיטורי כוהנים, עמ' 16; בן-ל, עיטורי כוהנים, 203, עמ' 23;
ר. קומפנני, "עמודים" (698), עמ' 5-3.
- 16 בכל, ברכות לא, א. על הויכוח בנושא זה, ראו: אלבוגן, התפילה, עמ'
21; היינמן, התפילה, עמ' 17; פליישר, לקדימות, תרביין נ"ט (תש"ז),
עמ' 397 ואילך; פליישר, תפילה שmono-עשרה, תרביין ס"ב (תשנ"ג), עמ'
179 ואילך; ש"ק ריף, על התפתחות, תרביין ס (תשנ"א), עמ' 677 ואילך.
- 17 תפילת רב, למשל, ראו בסידורים: עבודת ישראל, עמ' 43; רינת ישראל

- 2.5.1995 (מכתבים למערכת); א. יעד, התפילה לשלים, "הצופה"
3.5.1995; מ. חוכב, עורך משוחה, "הצופה" 8.10.1995; ד. תמר, מי חיבר,
"הצופה" 27.10.1995; א. יעד, ראשית, "הצופה" 27.10.1995; ד. תמר,
יופי פיטוי, "כל העיר" 15.10.1995 (מכתבים למערכת); י. רוזנסון,
לשלים המדינה, "הצופה" 12.1.1996; י. כהן, על התפילה, "עמודים"
1996, 597; ש. גלבוד, החפילה, "מקדורון", מס' 100, תמוז-יולי 1998; ע.
אלדר, מי חיבר, "הארץ" 20.4.1999; מ. חוכב, אפטרה, 11.10.2002; ש.
שיפ, התפילה לשלים, "הצופה" 18.10.2002; צ. זינגר, מחקר, "ידיעות
אחרונות", 25.11.2005; י. גולדשטיין, שי עגנון, "הצופה" 9.12.2005; ד.
קומפנני, תפילה לשלים, "עמודים" (698), חשוון תשס"ז, עמ' 3-5.
ספרים (לפי א-ב המחברים): א. ארנד, פרקי מחקר, עמ' 176-200; ש.
אבידור-הכהן, יהוד בדורו, עמ' 226; ח'ד הלוי, תורת חיים, דברים, עמ'
חט; ג. וואהרמן, חגי ישראל, עמ' 245-244; י. זולדן, מלכות יהודה
וישראל, עמ' 176-186; ש. כץ וא. ורdeptיג, הרכבות הראשית, ירושלים,
תש"ב, עמ' 804-959; ד. לאור, שי עגנון, עמ' 59; ד. לאור, חי עגנון,
עמ' 406-407; ש. מייזליש, שבעים שנה לרכבות הראשית, ירושלים,
תשנ"א; מ. נויגרש, למה הם שונים, עמ' 175-176; ש. סוקניק, כוננה
עלינו, 2006.
- 4 בפרסומים שונים שנעשו באותה עת כבר הופיע השם "תפילה לשלים
מדינת ישראל". ראו: "כול תורה", אלול תש"ח; תרפיס שהפיצה הרבנות
הראשית, אלול תש"ח.
- 5 שנה כה (תש"ט) ח' ג'יד (טבת). ראו עוד: "הפרדס", כרך 23, חוברת א/
עמ' 2 "תפילה שנתקנה מגאנוני ארץ ישראל, הגאנונים הרצוג וועזיאל".
- 6 י. כץ, עת לחקר ועת להתבונן, ירושלים תשנ"ט, עמ' 124. על יחסיו הרב
הרצוג והסופר עגנון, ראו: עגנון, מעצמי אל עצמי, עמ' 239-235.
- 7 ש. אבידור-הכהן, יחיד, עמ' 262; י. כהן, תפילה לשלים, מספרא, עמ'
106.
- 8 סוגיות הלשון בפרק זה לבנוו עם מורי ויידי פרופ' משה בר-אשר, נשיא
האקדמיה ללשון העברית.

- עגנון הצעיר איזה נסח ראשוני". במדורו "עלילות", בעיתון "הצופה" (4.9.97), הילל ושיבח תמר Uboda סמינרונית של ש. נסים, שהוגשה לאוניברסיטה בגין-גוריון ואשר הצדקה את עמדתו. כך נzag גם במאכתו למערכת "כל העיר" – יופי פיטוי, מיום 15.12.95.
- 30 יחיד בדורו, ירושלים 1980.
- 31 כתוב היד שעל המעתפה הושווה לכתב ידי רבים של הרבה הרցוג. תוכנה של מעטפה זו, כתוב ידו של עגנון, העומדת למזכירה פומבית בנובמבר 2005 ונרכש ע"י אוניברסיטה בר-אילן, שמירהה לפרוטס כי בכתב היד המקורי של התפילה לשלוּם המדיִינָה ("ידיעות אחרונות", זינגר, מחקר, 25.11; "הצופה", גולדשטיין, שי' עגנון, 9.12). בגין מוחלט לפרוטס על ידי אוניברסיטה בר-אילן, המעתפה והכתבו של הרוב הרցוג עלייה מעידים שעגנון רך העתק ותיקן. שנאה לאחר אותו פרוטס ראשוני פידסמה אוניברסיטה בר-אילן והודעה נוספת, שבה נאמר שהתפילה נתחבה על ידי הרבנים הראשיים בשיתוף הספר שי' עגנון (הודעה לעיתונות, 15.10.2006). הודעה זו נלוויתה לטקס מיוחד, שבו קיבלו נגידיו הרבנים הראשיים ובתו של עגנון העתק קלף של התפילה. אלא שהעתק שנמסר להם נפלת טעות, והוא אינו תואם את הנוסח המקורי.
- 32 היומה לבירור השאלה אצל חוקרי התפילה באה מהפרופ' א. ריינר. אני מודה לו על כך.
- 33 מכתב רפי וייזר אליל, מיום 27.4.1999. צילום בכתביו של הרוב גולדמן נמסר לי על ידי מר וייזר.
- 34 כתוב היד המקורי של הרוב הרצוג שמור גם היום בידי מוזיאון "היכל שלמה" בירושלים. תודתי למשה מושקוביץ, יו"ר הנהלה שנמן את הרשות לפרסום את צילום כתב היד בספר זה.
- 35 הוסיפה מכות (זוקרמןDEL) ה, כת; בבלוי יומה פה, א; ספר החינוך מצ' תל'ו; שי"ע יו"ד סי' רע; ביאור הגורא שם ס"ק טז. וראו דיוון נחבות: ב. המבורגר, שורשי מנגג אשכנז ב, בני ברק, תשס"ד, עמ' 228-250.
- 36 בתפילה מצוטטים פסוקים מספר דברים פרק ל. במקור נאמר: "משם קבץ ה' אלוהיך ומשם יקחך. והבאך ה' אלוהיך אל הארץ...". הרוב

- (אשכנז), עמ' 25; צלota דאברהם, עמ' 30; קול אליו, עמ' ש"ס; כתוב מלכות, עמ' 232; שפת אמרת, עמ' 84.
- 18 במאמרו ב"מעריב" מיום 6.7.84, מעד תמר: "אם בשעת פרוסום דברי (ב"מעריב", 4.5.84) מכלל ספק יצאי ולכל ודאי לא באתי ושמי סימן שאלה בסוף הכוורת, הרי עכשו יצאי מכלל ספק ולכל ולכל ודאי באתי".
- 19 אנת הוא, עמ' 550.
- 20 לאור, חי עגנון, עמ' 426.
- 21 לאור, חי עגנון, עמ' 433. על "ספר המדיינָה", ראו: מ. גלבוע, ספר המדיינָה – בין הומו לסטירה, ויס' ה' וה' ברול (עורכים), חקר עגנון, ר"ג, 1994, עמ' 250-253.
- 22 סמוֹך ונראה. עמ' 252-253.
- 23 להשquette עגנון על מדינת ישראל, ראו: ד. לאור, שי' עגנון – היבטים חדשים, ת"א, 1995, עמ' 57-60; מ. חוכב, עוד משагו, "הצופה", 8.10.95.
- 24 ראו לעיל הערכה 4.
- 25 עוד משагו, "הצופה", 8.10.95.
- 26 טקס יום הזיכרון, תשל"ד (מקראה), עמ' 35; טקס יום הזיכרון, תשל"ז, עמ' 11. בשני המקורים ובעוד רבים נוספים, הכוורת היא: "קדיש על הרוגי ארץ ישראל".
- 27 ראו הערכה 4, וכן: מ. אורי, חג העצמאות, עמ' 81-83; ש. כץ, הרכנות הראשית, עמ' 824-823; ד. שילה, "בחסידם הימים" (1996), גילון 6, עמ' 6; ד. הרמן, כל החג, עמ' 164.
- 28 המכחוב מט' באדר תשל"ה 20.2.1975.
- 29 תמר, עוד על, "מעריב", 6.7.84. תמר הגיב על מאמרו של י. כהן, התפילה לשלוּם, מספרא לסייפה 43 (תשנ"ג) בדרישה לחזור מקביעתו, שהרבנים הראשיים הם מחברי התפילה. ואכן, י. כהן פרסם גילי דעת שבו "היהודים שהחקרו שעשה נשען על מידע שאיןנו מודים". עם זה, כשהתמוד דרש דבר דומה מהרב י. נבון בעקבות מאמרו, תפילה לשלוּם, "ישע ימינו" 40 (תשנ"ד), לא נסוג בו הרוב נבון, ובתגובהו ("ישע ימינו" 42) הבביר שלדעתו הרבנות הראשית היא שניסחה את התפילה, "ויתכן, שהסופר

- ד. סדן, באורה מדע, עמ' 550-551.
48
49 "הארץ", 21.9.48, יז באולו תש"ח.
50 נוירשל, למה הם, עמ' 175-176.
51 ההודעות על התפילה מציניות, שהיא אושרה בМОעצת הרבנות, "הארץ",
20.9.48.
52 ד. תמר, מעריב, 4.5.84.
53 ד. תמר, עוד על, "מעריב", 6.7.84.
54 ד. סדן (אנת הוא, באורה מדע, עמ' 551) מספר שכותב על כך במקום
אחר. ראו: "לשונו" כא (תש"ז), עמ' 19. שם עסק ב"הנותן תשועה" ולא
בעניינו. תודתי לך' בז'צ'יון פישלך על עורתו באיתור מאמור של סדן.
55 מ. חובב, עוד משחו, "הצופה", 8.10.95; הניל, אפטה, "הצופה"
11.10.2002.
56 מ. חובב, עוד משחו, "הצופה", 8.10.95.
57 במשך שנה ויתר, 1991-1992, עסוקתי בעריכת ספרו של חיים הרציג,
"בין קודש לחול", שיחות הנשיה בקול ישראל, ודلتנו של מר הרציג
הייתה פתוחה בפני.
58 "ההדר", ירושלים, תש"ט, גיד, עמ' 10. תודתי לרבי שמואל בז', שמסר לי
ציילום התפילה עם צילומי מסמכים רבים שאסף בעת עריכת מהקרו על
הרבות הראשית ויום העצמאות".
59 "ההדר": ירחון עברי חרדי מרכזי, בלתי מפלגתי, 1924-1952. שנים רבות
ראה אויר בשיתופו הקרן הקימת לישראל. מטרתו: "לחזק את היהדות
החרדית ואת המחשבה החרדית בארץ ישראל ובגולה ע"י השכנת השלום
ויחסי כבוד והבנה הדורית בין כל סוג החרדים, בייחוד בנוגע לארץ".
מתווך: שנה ה, גילון 1, עמ' 2. בין הכותבים ב"ההדר" ניתן למצוא את:
הראייה קוק; מ. אוסישקין; מ. סמילנסקי; ד"ר א. רופין; ל. יפה; א"א
קבבק; ד. לילן; צ. רימנון ואחרדים.
60 על קשרי עגנון ור' בנימין, ראו: עגנון, מעצמי אל עצמי, עמ' 174-180.
61 ד. לאור, חי עגנון, ת"א, 1998.
62 שם, עמ' 54.

הרציג כתוב: "שם יקוץ' ח' אלהיך ושם ייקח והביאך אל הארץ...".
עגנון העתיק עם השגיאה, ולא תיקן ולא הוסיף "ח' אלהיך". שגיאה זו
מורפיה גם בנוסח המתרפרס בשם הרב עוזיאל. ראו: מכמני עוזיאל ב/
עמ' תש"ה. שגיאה זו תהזר על עצמה פעמים רבות בפרסומים של התפילה
ובכל אלו גם בפרסום הראשון של הרבנות הראשית שנשלח לעתונים
"הארץ" ו"הצופה" ופרסומים מאוחרים יותר של הרבנות הראשית (הודעת
הרבות הראשית לבתי הכנסת, אלול תש"ח; "ההדר", טבת תש"ט; ועוד,
וסידורים מודפסים).

- 37 מ. חובב, עוד משחו, "הצופה", 8.10.1995. חוקר תפילה נודע הגדר
בשיחה בעילפה את התפילה "ארוכה, טרננית וחסרת יהוד, שחוכה
לקצהה".
38 יופי פיטוי ייחסו לתפילה תמר, "מעריב", 4.5.1984, "מעריב", 6.7.1984;
הרויו, ראשית, "הצופה", 24.11.1995; לאור, היבטים, עמ' 59.
39 תמר, מעריב, 4.5.84.
40 מ. נכוון, מי חיבור, "במערכה", 286, עמ' 18.
41 מ. נכוון הוא שמו הספרותי של ההיסטוריה חן מרחביה, מחבר הספרים:
הتلמוד בראי הנצרות, ירושלים, 1970; הצלנות: אוצר תעוזות פוליטיות,
ירושלים, 1996 ועוד.
42 בששת כרכי "מכמני עוזיאל" בעריכת ע. ברנע ואחרים יש אוסף גדול
מאוד של תפילות פרי עטו. ראו, למשל: ח"ב, עמ' שלג, עמ' תשׂו ועמ' תשׂו
תקב, ח"ג, עמ' תצא, עמ' תקצט, ועוד תפילות ורבות נוספות.
תודתי לרבי שמואל בז', מעורכי "מכמני עוזיאל", על ההפניות.
43 מ. נכוון, במערכה, עמ' 18.
44 שם. על "ראשית צמיחה גאותנו", ראו בהמשך.
45 תמר, עוד על, "מעריב", 6.7.1984.
46 שם.
47 בשיחה קצרה בהשתתפות ב"צ פישלך בקישטי לברור את העניין עם ד. תמר
אך הוא הגיב בכעס רב: "אתה בודק כל נימוק שאתה. עגנון כתוב ואני
בטוח בכך". 45 א באורה מדע, עמ' 550-551.

- שחתפילה נכתבה עם הגברת הגיסים בחודש דצמבר, 1947. ראו: בחתנרב
עם, ירושלים, תש"ט.
- 83 הביטוי "אבינו שבשמים" חוזר בתפילות. בתפילה השלישית אפשר
למצוא גם ביטוי אמוני לאגולה משיחית (בן דוד משיחך), שיחזור
ב"תפילה לשлом המדינה".
- 84 בארכיון החקלאות הנדריות של קול ישראל מצאתי תפילה קצרה של
הרבי עוזיאל, שודרה ברדיו בערב ראש השנה תש"ט (זכור), לפי בקשת
הרבות הראשית, בראש השנה תש"ט היו צרכי לומר בפעם הראשונה:
את התפילה לשлом המדינה). וזה נוסח התפילה שודרה מפי הרבי עוזיאל:
"אנא הא' כונן את מדינת ישראל בארץ ישראל על יסודות איתנים, הרם את
כבודה לתחילה בעניין כל העמים והמלכות, נחה בעצך העליונה את
שרה ומנהגיה, השכילים בחוכמתך. הצליחם למצוחין ושבכם בישועתך
והשבה שופטינו בכראונה ויוציאנו בטהילה בירושלים, עיר מקדשך".
- 85 "סדרי תפילה, תחינה ורינה", בתוך: הרבות הראשית, ירושלים, תש"ב,
עמ' 545-521. דוגמה אחת לאייחויות סביב תפילות שכחן הרוב
עוזיאל, אפשר למצוא בהשוואה בין מאמרו של הרבי שביב לבין פרק
ההערות בספרו של הרבי ג. ואהרן,aggi ישראל ומודיע, ירושלים,
תשכ"ז, עמ' 244-245. שביב כותב (עמ' 540): "הרבות ליזותה את
מאבקיו של היישוב בתפילות ובתעניות. הראשון לציין חיבר תפילה
מיוחרת, שתיאמר בכל שבת ומועד אחריו קריאת התורה, מי שביר
אבותינו... וכן יהיה רצון ונאמר Amen". לפי שביב, תפילה זו נכתבה לפני
ההכרזה על הקמת מדינת ישראל. ואהרן כותב (עמ' 244) על אותה
תפילה, שהוא מביא בשלהותה: "ראוי לציין, שלספרדים יש נוסח מיוחר
של התפילה לשлом המדינה וגם להזוכה לחלי צה"ל, שהוברו ע"י
הרשות לציון, הרבי עוזיאל ז"ל". דעתו של שביב, שכחן את מאמרו על
סדר מסכימים מארכיון הרבות הראשית, נראה נכונה יותר. ראוי לציין,
לא קיים בנמצא סידור המביא, בקביעת ואהרן, את תפילת הרבי עוזיאל
תפילה לשлом המדינה.
- 86 במאמר מובאות תפילות נוספות, למשל זו שכחן הרבי א"י הכהן קווק. על

- 63 שם, עמ' 60-61.
- 64 שם, עמ' 86.
- 65 שם, עמ' 205. לאור מזכיר את הספר "ברית אהבה". ספרי נוספים
של עגנון שפורסמו ב"האר": ספרו נאה מסיפור תפילות; מסובין; ספרי
אגדרות.
- 66 שם, עמ' 401, 403.
- 67 מ. פולמן, תפילה לשлом המדינה, "האר", שנה כד/אביב, (כסלו, תש"ט),
עמ' כב-כג. תפילה לשлом המדינה (תקסטט), ההאר, שנה כד/אביב כסלו,
תש"ט, עמ' י.
- 68 ד. תמר, מי חיבר, "הצופה", 27.10.1995.
- 69 מ. חובר, עוד משחו, "הצופה", 8.10.1995.
- 70 בעת ביקורו בקבוצת יינה, בטוכות תשנ"ז.
- 71 שיחת טלפון ביום 2.5.2007 (מושוכבת בהסכם ובأدיבות פרופ'
הרובץ).
- 72 ראו לעיל העירה 2.
- 73 מ. נכוון, מי חיבר, "במערכה" עמ' 19.
- 74 ד. תמר, עוד על, "מעריב", 6.7.1984.
- 75 ד. תמר, האם חיבר, "מעריב", 4.5.1984.
- 76 ראו העירה 40.
- 77 שם.
- 78 "הצופה", כה כסלו, ת"ש.
- 79 "הצופה", 30.11.1947, עמ' 1.
- 80 צילום התפילה מתוך ביתאון בית הכנסת הגדול בת"א, מתרשי, תש"ג,
נמסר לי ע"י יעקב חרוני. על הרוב הרוצה כמחבר התפילה, ראו: ש. כץ,
הרבות הראשית, עמ' 816. תפילה נוספת למדינת ישראל כתוב הרוב הרוצה
בשנת העשור למדינה, תש"ח (1958). ראו: החוקה לישראל על-פי התורה,
ג, ירושלים, תשמ"ט, עמ' 257.
- 81 ש. כץ, שם.
- 82 י. אליאש, מעשה הבא בחוון, ת"א, 1983, עמ' 319-320. אליאש מעיד

- ישראל, כאמור האתחלטה וגאולה, וכך קבענו בתפילה ההודיה היורעה".
ח. ד. הלווי, תולדותיו ומפעלו הספרותי, ירושלים, תש"ט, עמ' 18-19;
- וראו עוד: הרב ח"ד הלווי: *תורת חיים, דברים, תשנ"ג, עמ' חיט.*
- 96 י. כהן, התפילה, מספרא לסייעא (43), עמ' 106; א. ארנד, פרקי מחקר,
עמ' 192; ג. גבר, מכתבים למערכת, מעריב, 2.5.1999; ש. נסים, עבודה
סמינרונית, בא-שבע, 1997, עמ' 25.
- 97 ברייאון עמו ב-4.5.1999: "בניגוריון לא קשור כלל לתפילה לשלוום
המדינה". בנושאים אלה סמרק לחוטין על הרב מימון, שעשה את שדריך
לעתות".
- 98 ברייאון עמו ב-28.11.1998: "הרבר הרצוג היה היوم של התפילה. הוא
דיבר איתי על כך כמה פעמים. את עגנון העירך כסופר טוב ולא כתלמיד
חכם. עצם המחשבה על כתיבת תפילה הייתה עוז לפניו הקמת המדינה.
הויכוחים הגדולים היו על אתחלטה וגאולה". על כך היו דיונים אצל
הרבר הרצוג".
- 99 מ"ד גאון הדבק העתק מודפס של התפילה בתוך מהדור ראש השנה,
המצו היום בידי בנו – יהורם גאון. על-פי עדותו, אביו ספר שאת
התפילה הכתיב הרב עוזיאל בעבר ראש השנה של שנת תש"ט (באותו
ראש השנה אמרו לראשונה את התפילה שאישרה הרבנות). קיבלתי צילום
התפילה מיהורם גאון, ב-4.3.2003.
- 100 יש שניים ממשמעותי בין נסוח הרב עוזיאל לנוסח שאושר במועצת הרבנות,
למשל: הרב עוזיאל מוסיף את הפסוק: "ומל ה' אלוהיך – למען חייך",
שאינו בתפילה המקורית.
- 101 ש. אבידור-הכהן, *יחיד בדורות*, עמ' 262.
- 102 זרח ורהפטיג, "הנוסח הראשון, שעליון דנו, כתוב הרב הרצוג", *шибחה*,
28.11.1998.
- 103 על-פי ההודעה המקדימה לפרוטומת הארץ ו"הצופה", ראו לעיל הערכה
2.
- 104 לרשימת חברי מועצת הרבנות הראשית, ראו: ש. כץ, הרבנות הראשית
 לישראל – שביעים שנה להיווסדה, ירושלים, תשס"ב.

- כך רואו: יעל לוי-כץ, *תפילות ארויות לדאייה קווק*, "קדמות" ט, עמ'
76-37.
- 87 מבחד גדול – רואו: בששת חלקיו "מכמי עוזיאל", ירושלים, בעיקר בכרך
ב, בפרק "תפילות".
- 88 על הרב עוזיאל ומשנתו, רואו: צ. זההר, האידרו פני המזרה, תש"א, 1999;
צ. זההר וא. שגיא, יהדות של חיים – עיונים ביצירתו הגותית-הלכתית
של הרב ח"ד הלווי, ירושלים, תשס"ז; מ. עוזיאל, הראשון מארץ ציון
– סיפורי של הרב עוזיאל, ירושלים, תשנ"ח; ש' דז'יחיא, הרב בן-צ'יון
עווזיאל – חייו ומשנתו, תשטו"ו (1956); ח"ד הלווי, *תולדותיו ומפעלו*
הספרותי של מן הרב ב"צ עוזיאל, ירושלים, תשל"ט.
- 89 הרב הרצוג התמנה לרבר ראש אשכנזי בארץ ישראל בדצמבר 1936. הרב
עווזיאל התמנה לרבר ראשי ספדי בארץ ישראל ביולי 1939.
- 90 יחיד בדורו, ירושלים, 1980.
- 91 רבנות בסתרת הימים, ר"ג, 1991.
- 92 תפילה לשלוום המדינה, מכמי עוזיאל ב, עמ' תצה; תפילה לשלוום
המדינה, נשיאה, שריה וקצינה, מכמי עוזיאל ג, עמ' תקטן; תפילה
לשלוום המדינה; מדפיס במחוזר מ"ד גאון לראש השנה ועל כך, בהמשך;
תפילה לשלוום המדינה, בתוך: ח"ד הלווי, *תולדותיו ומפעליו*; עמ' 19.
לאربع תפילות אלו ראוי להזכיר את התפילה שהובאה בהקלת קול
ישראל מרבר ראש השנה, תש"ט, ראו הערכה 82; תפילה שנשא הרב
עווזיאל בפתחת האספה המכוננת – הכנסת, בירושלים, ט"ו בשבט,
תש"ט, העולם, גליון יט, ייח בשבט תש"ט, 17.2.1949.
- 93 הדרום א, תשט"ג, עמ' 3.
- 94 <http://blog.nli.org.il/>
- 95 גזע המדינה 1886/4, פ, מכתב מיום ד בסיוון תש"ט. וראה עוד נאומו של
הרבר הרצוג, סמכות התורה במדינת ישראל, מנ"א תש"ט, פורסם בספר
תחוקה לישראל על פי התורה, כרך א נספח ח, ושם הוא כותב (עמ' 222):
" *אנחנו, הרבנות הראשית לא"י, ראיינו במדינה את ראשית צמיחה גואלה*

פרק 5

1

ראי"ה קוק, עולות ראייה, א, עמ' קטו.

- Pater Noster מתי, 6-9; 13-14; לוקאס, 11, 2-4; המושג המקובל בנסיבות האדון שלו, הוא פתיחה לתפילה האדון המלמורת כיצד ולמי להתפלל, שכן המושג נקשר לתפילה שישו לימוד את תלמידיו. אין צירוף זה מהוות תפיחה לנוסח תפילה שיש לזכור בעיל-פה. י. היניימן בספרו "התפילה בתקופת התנאים והאמוראים" (עמ' 115-117) מצטט את מתי, 6, 9 בפסוק שב"אבינו شبשימים", שבו נאמר "יעשה וצונך בארץ שם שהוא נעשה בשםים", ומביא את דברי חוקר התפילה היילד הרואה בכך "שיא בתולדות התפילה", מושא שבעצם אמרית "אבינו شبשימים" יש משום התבבלות גמורה של המתפלל.
- 3 מ"צ פוקס, "פלמוס סמי בתפילה", ספר הזיכרון לפروف' ז. פלק, ירושלים תשס"ה, עמ' 124-125. לדעתו, "אבינו شبשימים" היא התרסה כפולה נגד נוצרים מכחוז ונגד דעתו של בן-גוריון בהכרזת המידינה מבפנים. והדברים אינם נראים כלל ועיקר.
- 4 בבלוי, סוטה מט ע"א.
- 5 בבלוי, ברכות לב ע"ב.
- 6 מורה נבוכים, ח'א, פ' טז.
- 7 י. שחר, "הטיוטות המוקדמות של הכרזות העצמאיות", עיוני משפט כו (תשס"ג), עמ' 523-600. לדעתו זו ורangepטיג, "צד ישראלי וגואלו" המופיע בתפילה לקוח מתבנית היסודות של מגילת העצמאיות. ראו: ז. ורangepטיג, "מגילות העצמאיות ופקודת סדרי שלטון ומשפט", שרגאי א', ירושלים תשמ"ב, עמ' 170.
- 8 באותם ימים מפרסם נתן אלתרמן את שירו "לילו של אליהו הנביא", וכותרת המשנה היא: "סדר של פסח ביחיד קרבת בתש"ח". הבית האחרון בשיר הוא: "וילחש או הסב: בין מס'ם לממ'כף. לא אבחינה, שאו לקרמן כמוני, אבל צוד ישראלי, הממ'אכ לבניו יברך את חגכם עלי עוני". השיר פורסם במדורו "הטור השביעי" בעית ש. בעהמ כתוב את הנוסח הראשון של מגילת העצמאיות. כיצד נסביר את "צד ישראלי" בשני מקדים באותה עת?

105 יש הבדל משמעותית מאוד בין נוסח התפילה שמייחס הרבה ח"ד להלוי לרבי עוזיאל, לבין הנוסח שנמצא בסידור מ"ד גאון, למשל (הנוסחים המלאים בסוף פרק זה):

הרבי ח"ד הלוי:	מ"ד גאון
ותקנם בצעחה טוביה מלפניך, והדריכם בדרכך ידי...	ותקנם בצעחה טוביה מלפניך, חזק את הקדושים כרצונך, חזק את ידי...
יחד לבכנו לאהבה וליראה את שמן ולשמור כל דברי תורה, הווע	יחד לבכנו לאהבה וליראה את שמן ולשמור כל דברי תורה, ושלח לנו מהרה בחדור
בן דוד משיח צדיק לפדות מהכי קין ישועתך והוע בחדור	בן דוד משיח צדיק לפדות מהכי קין

איזה משלשת הנוסחים של התפילה לשלים המדינה המתפרטים בשמו של הרבי עוזיאל, הוא שהעלו סמך את ידו הבהירנים בין הנוסחים הם ממשמעויותם, ועל כן מותר בהחלט לקבוע כי הרבי עוזיאל ביקש להוציא מספר משפטים לנוסח שהובא לפני מועצת הרבנות הראשית, נוסח אשר כתב הרבי הרצוג ואשר אותו העתיק שי"ע גנון. שתי ההצעות העיקריות שבקיש הרבי עוזיאל להוציא הן: הפסוק "ומל ה' את לבך ואת לבב זרעך, לא אהבה את ה'" אלהיך בכל לבך ובכל נשך למען חייך". וכן המילים "ושלח לנו מהרה בן דוד משיח צדיק לפדות מהכי קין ישועתך, ראו בהמשך הנוסחים שהביאו מ"ד גאון והרב ח"ד הלוי). הוספות אלו לא התקבלו על ידי מועצת הרבנות כאשר אישרה בפעם הראשונה את התפילה והן הוספו מאוחר יותר, אף כי בסידורים רבים ההצעות אינן מודפסות אף ביום.

תפילות וברות שכותב הרבי עוזיאל אינן פותחות בצירוף "אבינו شبשימים", המופיע בדורות – או כל – התפילות שכותב הרבי הרצוג. הצירוף השכיה אצל הרבי עוזיאל הוא: ה' צבאות קדש ישראל, או ה' צבאות. מקור: מכמני עוזיאל, ברך ב, תפילות, עמ' תצה.